

MONITOR HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

2025, Č.1/ LETO
NHĽ, EUBA

kthp

katedra
hospodárnej politiky

TÉMA ČÍSLA:
OD LINEÁRNEJ K
CIRKULÁRNEJ. AJ NA
SLOVENSKU

- SLOVENSKÍ SPOTREBITELIA V POZÍCIÁCH TRIEDIČOU A NE-TRIEDIČOU
- POTRAVINOVÝ CENOVÝ BUMERANG?
- MARGINALIZOVANÉ SKUPINY A FINANČNÝ BLAHOBYT?

EDITORIÁL

Milí naši čitatelia,

Nech sú v ekonomike dobré alebo zlé časy, sú nejaké trendy, ktoré by mali pretrvať. A mali by vydržať rôzne vlády, rôzne šoky, rôzne výkyvy. Takouto tendenciou je aj smerovanie k environmentálne udržateľnejšej ekonomike. Nástrojom k tomu je rozvíjanie tzv. cirkulárnej ekonomiky (ako celku, alebo aspoň jej niektorých princípov). Naši autori pripravili k tomu sériu troch nadväzujúcich článkov, ktoré v tomto vydaní tvoria sekciu „Téma čísla“. Zaoberajú sa legislatívnym rámcom, postojom spotrebiteľov, triedením odpadu ako jedným z prvkov systému, ale aj celostným pohľadom na tento koncept (ktorý dokazuje, že je to podstatne viac ako nejaké nakladanie s odpadmi).

Určite neušlo pozornosti, že ústup inflácie v uplynulom roku prebiehal v očakávaní novej inflačnej vlny. A že v cenových výkyvoch majú svoju špecifickú, niekedy ťažko čitateľnú rolu ceny potravín. Aj o tomto probléme sa dočítate v sekcii „Aktuality“. Ale aj o tom, ako sú pracovné miesta vystavené pôsobeniu umelej inteligencie. Tradične tematicky najpestrejšiu sekciu „Zaujímavosti“ tentoraz spontánne ovládli pojmy ako bohatstvo, spotreba, úspory, úvery – a to z viacerých uhlov pohľadu. Ale to nie je všetko...

Vďaka za všetky konštruktívne pripomienky a námety.

Karol Morvay

OBSAH

AKTUALITY

V4 ako dočasný substitút za Nemecko? Možno nielen to.....	3
Budíček pre zmenu: Inštitucionálne zmeny posilnia unifikačný prvok vo finančnom sektore EÚ	6
Stávajú sa pracovné sily postkomunistických štátov EÚ viac vystavené AI?	11
Potravinový bumerang v 2024: Prečo sa ceny vrátili späť k rastu?	14

TÉMA ČÍSLA

Slovensko na ceste k obehovému hospodárstvu: analýza právnej úpravy	18
Triedim, triediš, triedime: Analýza správania obyvateľov Slovenska a vybraných vplyvov na (ne)triedenie odpadu	21
Od tradičnej lineárnej ekonomiky „take-make-use-dispose“ k cirkulárnej ekonomike „closed-loop“	25

ZAÚJÍMAVOSTI

Ako pošťuchnúť Slovensko k nižšej korupcii? Behaviorálna ekonómia ponúka perspektívu.....	30
Stredná Európa pod lupou: Bohatstvo, spotreba a úspory v tieni Západu?.....	35
Aktivita finančných poradcov na úverovom trhu	40
Finančný blahobyť marginalizovaných skupín	44

Názory autorov prezentované v tejto publikácii nemusia reprezentovať názory inštitúcií v ktorých pôsobia.

Zoznam použitej literatúry pri jednotlivých článkoch je k dispozícii na požiadanie v redakcii časopisu.

Vedecko popularizačný časopis - Monitor hospodárskej politiky - polročná periodicitá.

Príspevky jednotlivých autorov prechádzajú recenzným konaním.

Šéfredaktor: Karol Morvay

Výkonný redaktor: Martin Hudcovský

Redakčná rada: Martin Lábaj, Martin Hudcovský, Kristína Mojzesová, Elena Fífeková, Daniela Pobudová, Richard Kališ.

Vydáva: Katedra hospodárskej politiky, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.

ISSN: 2453-9287

V4 ako dočasný substitút za Nemecko? Možno nielen to...¹

Karol Morvay
KHP, NHE, EUBA

Pri štúdiu aktuálnych prognóz vývoja slovenskej ekonomiky sa opakuje argument o tom, že rastový stimul z vonkajšieho prostredia (od našich obchodných partnerov v Eurozóne) abscentuje, lebo Nemecko ako náš hlavný partner už dlhšiu dobu balansuje na hrane stagnácie a recesie. Vonkajší rastový stimul nám tak chýba a bude chýbať ešte minimálne v krátkodobom výhlade. Miernu úľavu však môže priniesť dynamika našich bezprostredných susedov z V4, hlavne Poľsko a Česko. Práve pre Slovensko je obzvlášť dôležitá silná a rastúca V4. Článok voľne nadväzuje na tému čísla v predchádzajúcom vydaní časopisu („Pozícia ekonomiky Slovenska vo V4“).

Na možnosť, že by ostatné ekonomiky V4 mohli zmierniť negatívne vplyvy stagnácie krajín ako Nemecko alebo Rakúsko, poukázala napr. jarná prognóza Inštitútu finančnej politiky. Chceme však poukázať na to, že V4 by mohla mať ešte ďalekosiahlejšiu rolu- keby tak bola kultivovaná politikmi a ekonómami. Nemuselo by ísť iba o momentálny zások za nerastúce Nemecko.

Disponibilné výhľady relevantných organizácií skutočne hovoria o tom, že rast bude prítomný skôr v strednej a východnej Európe, pri slabom až žiadnom raste v západnej (tabuľka 1 to dokladá s využitím prognózy Európskej komisie). Je bežné, že východoeurópske ekonomiky rastú rýchlejšie (patrí to k zákonitostiam konvergencie), ale aktuálna „rastová mapa“ Európy je nápadne rozdelená na stagnujúce jadro okolo Nemecka a ostrovy rastu na

východe (Poľsko, Česko, Chorvátsko, Litva). Možno k tomu dodať, že Slovensko k takýmto centráram rastu nepatrí.

Vzhľadom na mimoriadne výraznú exportnú orientáciu ekonomiky SR sa pri tvorbe prognóz ich tvorcovia odrážajú od zhodnotenia dynamiky vonkajšieho dopytu - kde zvláštnu rolu hrá Nemecko vzhľadom na jeho váhu v obchodných aktivitách Slovenska. Nerastúce hospodárstvo Nemecka je brzdou pre hospodárstvo SR. Bude zaujímavé sledovať, v akej miere bude možné slabosť Nemecka kompenzovať rastúcim výkonom východoeurópskych ekonomík. Žiadna automatická substitúcia tu neplatí.

V tejto súvislosti si kladieme otázku, akú rolu hrá export zo Slovenska do ostatných krajín V4 (teda do V3 v zložení Česko, Poľsko a Maďarsko). Z tabuľky 2 vyplýva, že súhrnný podiel V3 na slovenskom exporte je väčší ako podiel Nemecka. Z krajín V4 je to práve Slovensko, ktoré je najviac orientované na export do ostatných krajín tohto zoskupenia. Tento jav je podporený geografickými faktormi (Slovensko je vo V4 najmenšou ekonomikou, geograficky obklopená všetkými ostatnými členmi zoskupenia), ale aj tradičnými väzbami s Českou ekonomikou. Váha partnerov z V4 na exporte z týchto krajín je pomerne stabilná (po rozpade Československa klesla táto váha pre Slovensko a Česko, následne došlo

¹ Tento článok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0567/25.

Tabuľka 1: Prognózované tempá rastu reálneho HDP v % (podľa prognózy Európskej komisie)

	2025	2026
Eurozóna	0,9	1,4
Nemecko	0,0	1,1
Rakúsko	-0,3	1,0
Česko	1,9	2,1
Poľsko	3,3	3,0
Slovensko	1,5	1,4

Prameň: European Commission Spring 2025 Forecast.

Tabuľka 2: Smerovanie exportu z krajín V4. Akú rolu hrajú partneri z tohto zoskupenia?

Smerovanie exportu	Podiel na celkovom exporte z exportujúcej krajiny v %
Export zo Slovenska	
Nemecko	22,0
Česko	11,5
Poľsko	7,9
Maďarsko	7,0
Francúzsko	6,6
Pomer V3/Nemecko: 1,20	
Export z Česka	
Nemecko	32,5
Slovensko	7,9
Poľsko	6,4
Francúzsko	4,8
Rakúsko	4,4
Pomer V3/Nemecko: 0,54	
Export z Maďarska	
Nemecko	27,1
Taliansko	5,4
Rumunsko	5,3
Slovensko	5,3
Rakúsko	4,7
Pomer V3/Nemecko: 0,51	
Export z Poľska	
Nemecko	28,3
Česko	6,2
Francúzsko	5,7
UK	5,6
Taliansko	4,5
Pomer V3/Nemecko: 0,40	

Poznámky: Zobrazený je podiel piatich najvýznamnejších exportných destinácií pre každú krajinu V4.

V3 je hodnota exportu smerovaného do zvyšných troch krajín zoskupenia V4 (teda V4 mimo exportujúcej krajiny). Priemerné hodnoty za obdobie 2018-2022.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov IMF (The International trade in goods by partner country dataset).

k stabilizácii podielov- pozri v grafe1).

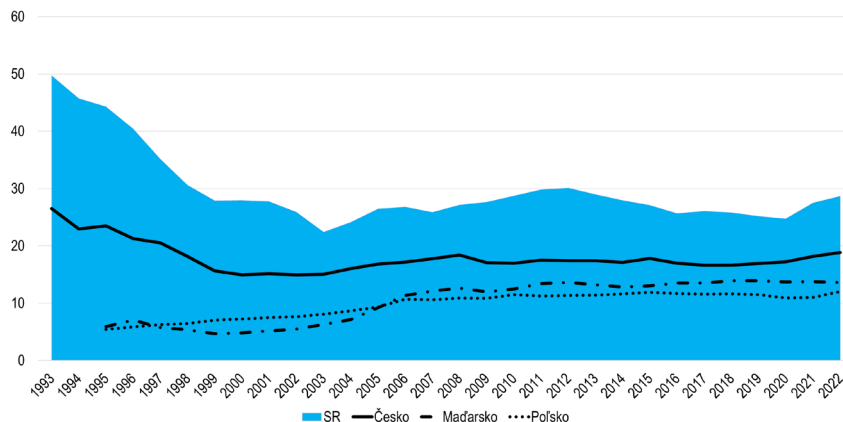
Mimoriadna váha krajín V3 v exporte zo Slovenska znamená, že Slovensko by malo mať najväčší záujem na rastovej dynamike zoskupenia V4. Agregovaná V3 (zvyšných troch bez Slovenska) môže poskytnúť externý rastový stimul podobný ako Nemecko. Ale obmedzujúcim faktorom je, že aj dynamika zvyšných členov V4 je ovplyvnená nemeckým hospodárstvom.

Zoskupenie V4 má aj lepšiu tendenciu v zapájaní

sa do globálneho obchodu. Nemecko ako tradičný silný exportér má síce vyššie podiely na svetových exportoch, ale s negatívnou tendenciou (graf 2). Zoskupenie V4 hrá síce slabšiu rolu, ale s priaznivou tendenciou (pri stagnujúcich podieloch Slovenska v poslednom viac ako desaťročí).

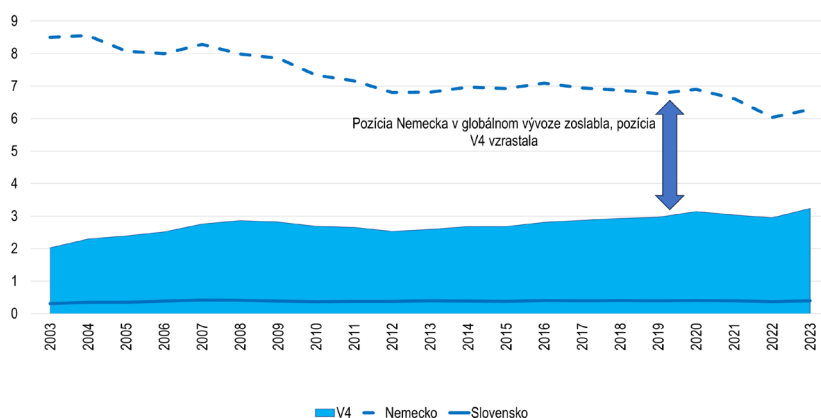
Z doteraz uvedeného vyplýva, že v krátkodobom horizonte by dynamika vo V4 (menovite dvojice Poľsko a Česko) mohla aspoň trochu kompenzovať výpadok Nemecka a Rakúska v dodávaní vonkajších

Graf 1: Podiel zoskupenia V4 na exporte výrobkov a služieb jej členských krajín (% z celkového exportu krajiny)

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Graf 2: Podiel na globálnom exporte v %

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

rastových stimulov slovenskej ekonomike. Ale snaha ekonómov a tvorcov politik by mala siahať ďalej. Napríklad k otázke, ako urobiť z V4 región, ktorý by bol aj dlhodobý generátorom rastu a región, ktorý by sa úspešne vyrovnával s hrozbami pasce stredného príjmu. V4 mala väčšinou silnú politickú agendu, ale rezervy mala v tej ekonomickej. A je priestor na jej posilnenie.

Je všeobecne známe, že krajiny strednej a východnej Európy sú zasiahnuté problémom spomalenia v dobíjajú ekonomickej úrovne vyspelejších ekonomík (podrobnú analýzu k tomu pozri napr. Slačik, 2024). A dochádza k novému deleniu týchto

štátov: niektoré menia svoj rastový model smerom k vysokej kvalite, vyšším technológiám a poznatkovej orientácii (medzi nimi napr. Česko, Estónsko) a iné ešte zotrávajú na zvyškoch rastového modelu postavenom na nízkych nákladoch (medzi nimi aj Slovensko, podrobnosti v Gyorffy, 2023). Zmeny v rastovej dynamike a v reálnej konvergencii premiešali pelotón štátov strednej a východnej Európy, tým aj V4 stratila časť svojho pôvodného elitného postavenia v tomto regióne (lebo jej úroveň bola dobehnutá, resp. aj predbehnutá ekonomikami ako Chorvátsko, Litva, Estónsko).

Práve náročnosť prekonávania tohto kritického vývojového prahu (keď ekonomiky strácajú „ťah“ kvôli

vyprchaniu starých výhod nízkych nákladov a nepripravenosti nových výhod) môže dať významnú novú ekonomickú agendu zoskupeniu V4. V poslednom období jej akoby chýbala zmysluplná silná agenda (predtým to boli ekonomické reformy, tvorba štandardnej trhovej ekonomiky, integrácia do EÚ a presadzovanie spoločných záujmov v nej). V4 je roztrieštená, ťažko hľadá spoločné témy. Spoločné projekty (v inováciách, technológiách, infraštruktúre....), ktoré by podporili prekonávanie tejto pasce by mohli zoskupeniu V4 pridať nový zmysel.

Budíček pre zmenu: Inštitucionálne zmeny posilnia unifikačný prvok vo finančnom sektore EÚ

Daneš Brzica
Ekonomický ústav SAV

Zmeny, ktorými sa tento článok zaoberá, súvisia s rozvíjaním finančného sektoru Únie. Efektívne fungovanie národných finančných trhov a integrovaného trhu Únie zahŕňa rad regulácií inštitucionálnych, technických, finančných a iných aspektov. Striktné opatrenia Únie eliminujú finančné riziká, ale náročné kritériá pre účastníkov trhu im zvyšujú náklady a komplikujú činnosť. Aspekt konkurencieschopnosti Únie tak treba zvažovať pri návrhoch zmien.

Kritéria a štandardy prijímané na úrovni Únie a požiadavky na informácie a schvalovacie postupy sú konsenzuálne schvaľované. Napriek tomu vo finančnom sektore pretrvávajú rozdiely v národných legislatívach a regulačných režimoch. Preto členské krajiny a Únia koordinujú zmeny, ktoré majú umožniť aby finančný trh fungoval efektívnejšie a orgány Únie potom formujú inštitucionálne prostredie. Parametrické a systémové zmeny regulovaného prostredia, vrátane snahy Únie odstrániť fragmentáciu kapitálového trhu, ale môžu narážať na odpor národných regulátorov či aktérov trhu v členských krajinách. Tí sa môžu obávať o stratu svojich právomocí (regulátori) či ziskov (aktéri či platformy využívajúce roztrieštenosť trhov). Únia musí preto zvažovať dopady zmien.

Inštitucionálny rámec Únie vo finančnom sektore

V EÚ je integrácia finančných služieb súčasťou procesu rozvoja jednotného vnútorného trhu. Má zabezpečiť efektívnosť, dôveryhodnosť a atraktivnosť jej finančných trhov. Hoci zdravie bánk je pozitívnou črtou slovenskej ekonomiky, rastúca zložitnosť prostredia finančného trhu, napr. využívanie kryptomien, zostáva výzvou. Fungovanie akciových spoločností prináša rad zložitých rozhodnutí a rizík pre akcionárov. Regulačné orgány sa snažia eliminovať riziká a tvoria regulačné režimy. Reformovalo sa právo akciových spoločností a kapitálových trhov. Únia vytvára inštitucionálne rámce pre ekonomických aktérov vrátane firiem verejne obchodovaných na

kapitálových trhoch. Regulácia systému správy a riadenia spoločností má dopad na legislatívu a prax aj na Slovensku. Firemné škandály a finančné krízy ukázali význam správy spoločností. Inštitucionálne prostredie Únie tak prispieva k potlačeniu rizík a členstvo v EÚ pomohlo Slovensku využiť únijské inštitúcie pre rozvoj.

Lamfalussyho postup (LP) je viacstupňový legislatívny postup na úrovni EÚ a forma postupu prerokovávaní vo výboroch. Týka sa tvorby pravidiel inštitúciami Únie v európskom finančnom práve. V rámci postupu Európska rada a EP vydávajú rámcovú smernicu na 1. úrovni, vykonávacie predpisy (smernice, nariadenia) prijíma Európska komisia (EK) na 2. úrovni, odporúčania na 3. úrovni a monitorovanie jednotnej implementácie a dodržiavania predpisov EK na 4. úrovni. Zjednodušuje a urýchľuje legislatívny proces EÚ v rámci štvorstupňového plánu. Inštitúcie EÚ (Rada a parlament) tak prijímajú nariadenia a rámcové smernice v rámci spoločného rozhodovania. Technické detaily pripravujú výbory navrhnuté EK a rozhodujú o nich zástupcovia členských krajín vo výbore. Regulačné výbory v ňom pôsobiace sa skladajú zo zástupcov národných orgánov finančného dohľadu. V treťom kroku národné dozorné orgány vypracujú spoločné normy a usmernenia, ktoré Komisia preskúma na základe správ povinne predkladaných členmi Únie.

Európsky finančný regulačný rámec je komplex aktérov s rôznymi právomocami, štruktúrami a cieľmi. Európsky bankový dohľad (ESS), tzv. jednotný mechanizmus dohľadu (SSM), je

politickým rámcom obozretného dohľadu nad bankami v eurozóne. Kľúčová tu je Európska centrálna banka (ECB) a jej zložka - bankový dohľad ECB. V rámci európskeho bankového dohľadu ECB priamo dohliada nad väčšími bankami. Iné banky podliehajú národným orgánom bankového dohľadu pod kontrolou ECB. V septembri 2010 EP podporil dohodu o zriadení Európskeho systému finančného dohľadu (ESFS) nahrádzajúci výbory orgánov dohľadu. Finančný dohľad uplatňovaný v Únii od roku 2011 pozostáva z Európskych orgánov dohľadu (ESA), Európskeho výboru pre systémové riziká (ESRB), Spoločného výboru európskych orgánov dohľadu (JCESA) a vnútroštátnych orgánov dohľadu krajín Únie. Navrhla ho EK v roku 2009 v reakcii na finančnú krízu 2007-2008. Dohoda zriadila Európsky orgán pre bankovníctvo (EBA), Európsky orgán pre cenné papiere a trhy (ESMA)¹ a Európsky orgán pre poisťovníctvo a dôchodkové poistenie zamestnancov (EIOPA) po kritike pôvodnej dohody medzi EK a členskými krajinami. Tieto orgány pôsobia od roku 2011 a nahradili výbory orgánov dohľadu. Európske orgány dohľadu (ESA) zodpovedajú za dohľad na úrovni EÚ a nahradili staršie inštitúcie: EBA nahradila Výbor európskych orgánov bankového dohľadu; ESMA nahradil Výbor európskych regulátorov CP a EIOPA nahradil Výbor európskych orgánov dohľadu v oblasti poisťovníctva a dôchodkového poistenia zamestnancov. Za obozretný dohľad v Únii zodpovedá aj Európska rada pre systémové riziká (ESRB) zahŕňajúca zástupcov ECB, centrálnych bánk a orgánov dohľadu krajín EÚ a EK.

Transparentnosť je dôležitý prvok inštitucionálnych zmien. Účinnosť a transparentnosť Únie zvýšili napr. smernica EÚ z roku 1988 (88/627/EHS) „O informáciách, ktoré sa majú zverejniť v prípade nadobudnutia alebo prevodu významného podielu v kótovanej spoločnosti“ a smernica z roku 2001 (2001/34/ES) „O prijímaní CP na kótovanie na burze CP“. Nadväzuje napr. smernica 2003/71/ES o prospekte, ktorý sa má uverejniť pri verejnej ponuke CP či pri ich prijatí na obchodovanie, a o zmene smernice 2001/34/ES. Harmonizácia požiadaviek na prípravu, schvaľovanie a distribúciu prospektu v Únii podporuje transparentnosť kapitálových trhov. Rozvinuté finančné trhy efektívne alokujú

¹ ESMA vznikol v roku 2011 a je nezávislým orgánom EÚ pre zlepšenie ochrany investorov a podporu stability finančných trhov. Má tri ciele: 1) ochranu investorov; 2) riadne fungovanie trhov; 3) finančnú stabilitu. Orgán ESMA zodpovedá tiež za koordináciu opatrení prijatých orgánmi dohľadu nad CP alebo za prijatie núdzových opatrení v krízovej situácii.

zdroje v ekonomike a efektívna správa zvyšuje odolnosť finančného systému a firemného sektoru. Inovatívne firmy z EÚ sa ale spoliehajú aj na neeurópske kapitálové trhy. Hľadajú zdroje cez počiatočné verejné ponuky akcií (IPO), zlúčovania a akvizície, kótujú na akciových trhoch mimo EÚ a predávajú firmy či podiely investorom mimo Úniu. Podiel neeurópskych kupcov firiem z EÚ je približne tri pätiny. Takéto operácie môžu odvieť centrály či ich operácie mimo EÚ. Tá príde o efekty vytvárané dynamickými firmami. Preto firmy potrebujú prístup k zdrojom lacných peňazí a Únia musí zaistiť podmienky pre ich rast.

Kapitálové trhy v Únii sú napriek opatreniam EK roztrieštené. Rozdiely v postupoch dohľadu a interpretácii regulácií oslabujú šance na integráciu kapitálových trhov. Únii chýba jediný regulátor trhu CP, ktorý majú USA už dávno. Prostredie pre clearing a úhrady je tiež menej zjednotené ako v USA, kde je jednotná platforma centrálnej protistrany (CCP)² a jediný centrálny depozitár CP (CSD) pre akciové obchody. V Európe je vyše 20 CCP a CSD pre kmeňové akcie a platformy využívajú služby rôznych CCP/CSD. Cezhraničné transakcie sú oproti domácim zložitejšie a nákladnejšie, čo brzdí obchodovanie. Daňové a insolvenčné režimy v Únii nie sú dostatočne zosúladené. Týka sa to pravidiel pre transakcie, limitov pre insolventnosť, priorit nárokov a mechanizmov reštrukturalizácie. Integrácia kapitálového trhu ale prebieha. Aktéri trhu získajú centralizovaný prístup k štandardizovaným informáciám o firmách a investičných fondoch EÚ, ktorý je v USA od roku 1996 a v Únii neexistoval. Má vzniknúť jednotný bod prístupu k verejným informáciám o firmách z EÚ a o investičných produktoch EÚ (ESAP). Tam budú aj pre investorov zo SR dostupné všetky dáta. Databáza bude do roku 2028 a dokončenie ESAP v roku 2030.

Aby integrovaný trh CP fungoval musia mať investori prístup k informáciám o podmienkach za akých sú akcie obchodované. V USA taký systém existuje. Integrácia dát o trhu v Únii neprebehla a obchodovanie na ich viacerých trhoch je ťažšie a nákladnejšie. V júni 2023 sa ale EP a Rada dohodli na revízii regulácie správy o štruktúre trhov s finančnými nástrojmi. Vytvára sa povinný rámec pre tzv. spoločného poskytovateľa elektronických záznamov (CTP). Ten prepojí ceny, obchodné režimy a objemy pre všetky finančné nástroje z

² Ide o regulovanú inštitúciu pre riadenie úverových rizík protistrán.

krajín EÚ do jednotného informačného zdroja. V roku 2025 CTP bude zavedený pre obligácie, potom pre akcie a najskôr v roku 2026 zahrnie aj deriváty. V roku 2023 sa dohodlo zaviesť spoločný systém pre daň vyberanú pri zdroji. Uľahčí tiež slovenským investorom cezhraničné investície a umožní vrátenie preplatkov u týchto daní. Rieši tiež daňové úniky cez lepšie štandardy reportovania a procesy refundácií daní. Štandardizácia investorom ušetrí ročne miliardy eur a uľahčí cezhraničné investície v EÚ a do Únie. Absenciu veľkého likvidného primárneho trhu pre inovatívne firmy môže čiastočne riešiť kótovací zákon. Zlepší prístup k akciovým trhom obmedzením prekážok kótovania. Štandardizácia formátu zníži náklady prospektu a firmy obchodované na regulovanom trhu v EÚ budú mať nižšie náklady. Kótovací zákon vytvára spoločné pravidlá pre firmy, ktoré chcú svoje akcie obchodovať na rastovom trhu pre MSP a využívať iné možnosti obchodovania.

Prístup na akciové trhy cez celoúniijný kótovací proces pomôže dynamickým firmám. Získajú nový právny status, jedinú firemnú identitu EÚ a prenosnosť oprávnení v rámci Únie. Zatiaľ sú zdroje na kapitálových trhoch Únie nižšie tiež pre slabú rozvinutosť penzijného systému. Penzijné aktíva v EÚ tvorili v roku 2022 len 32% HDP, kým v USA 142 % HDP. Únia dostatočne nevyužíva penzijné fondy na premenu úspor na dlhodobé investície a malé investície sú tu menej atraktívne aj kvôli relatívne vyšším poplatkom. U niektorých členských krajín sú nižšie investičné účasti na trhoch CP efektívne cez penzijné piliere a domácnosti tak poskytujú kapitál. Penzijné aktíva EÚ sú najmä v krajinách so súkromnými penzijnými systémami. Ide najmä o Holandsko, Dánsko, a Švédsko, kde spoločný podiel na týchto aktívach Únie dosiahol 62%. Únia využije úspory ľudí na produktívne investície ak investorom umožní zhodnotenie aktív napr. cez dlhodobé šporiace produkty a oslobodí od dane časť penzijných príspevkov. Tým zatraktívni produkty pre malých investorov. Zmenou kapitálových požiadaviek môžu klesnúť kapitálové poplatky pre investície do dlhšie vlastnených akcií.

Úloha kapitálového trhu rastie, ale firmy v EÚ pri financovaní využívajú skôr bankové úvery. Väčšiu úlohu zohrávajú kapitálové trhy len napr. v škandinávskych krajinách. Menšie podniky využívajú bankové úvery, ale inovatívne firmy preferujú akcie. Schopnosť bánk EÚ financovať veľké investície je nižšia ako v USA pre menšiu

ziskovosť a vyššie náklady. Slabšie banky nechcú poskytovať rizikový kapitál na veľké projekty. Výnosy na vlastný kapitál sú u bánk v USA oproti tým z EÚ vyššie kvôli väčším ziskom z ich aktivít na veľkom kapitálovom trhu. Roztrieštenejší bankový sektor EÚ má vyššie náklady kvôli plneniu regulácií a banky sú tu oproti americkým menšie.³ Banky v Únii nemôžu využiť sekuritizáciu tak ako tie v USA. Trh sekuritizácie je menej rozvinutý ako v USA (0,3 % HDP v roku 2022, v USA 4 % HDP) a má prísnejšiu reguláciu požiadaviek na obozretnosť a transparentnosť. Sekuritizácia pritom umožňuje preniesť časť rizika na investorov, uvoľniť kapitál a poskytovať viac úverov, čo by v Únii s absenciou jednotného kapitálového trhu pomohlo. Nižšie transakčné náklady vytvorili v USA veľký trh. Zlyhanie trhovej a bankovej regulácie ale bolo v USA jednou z príčin finančnej krízy, aj vďaka „baličkom“ produktov. Sekuritizácia pomôže kapitálovému trhu ak bude trhový dohľad a obozretná regulácia bánk. Únia využíva pri regulácii medzinárodné štandardy dané Bazilejskými výbormi. Regulácia diktovaná opatrnosťou zaisťuje finančnú stabilitu, ale nadmerné užitie bazilejského rámca vytvára pre banky reštriktívny rámec. Spojené štáty odkladali zavedenie nového Bazilejského rámca (Bazilej III) a podobný prístup zvažovala tiež Komisia. Dnes už je zavedený Bazilej IV.⁴ Fragmentácia európskeho bankovníctva trvá pre neúplnú implementáciu bankovej únie. Eurozóna má unifikovaný bankový dohľad, ale chýba spoločné poistenie vkladov a limity má jednotná rozhodovacia autorita. Veľké banky tak nechcú robiť cezhraničné operácie a národné hranice tlmia európsky finančný systém. Treba preto mať cezhraničné normy pre tieto banky.⁵ Banková únia zmierni angažovanosť európskych bánk doma a zníži fragmentáciu úverových trhov, čo podporí

³ Najväčšia banka v USA má väčšiu trhovú kapitalizáciu ako desať najväčších bánk EÚ spolu.

⁴ Režim Bazilej III (B-III) obmedzil bankové úverovanie a zatraktívnil kapitálové trhy ako alternatívny nástroj financovania firiem. B-III je regulačný koncept vydaný v roku 2010 Bazilejským výborom pre bankový dohľad. Stanovuje prísnejšie štandardy pre kapitálovú primeranosť bánk a ich likviditu ako staršie koncepty. Bazilej IV (B-IV) je súbor bankových reforiem, ktoré sú v EÚ zavedené od januára 2025 (s výnimkami platnými od roku 2026). Majú posilniť odolnosť, efektivitu a transparentnosť bankového systému. Na rozdiel od B-III (zmeny pre zvýšenie kvality a kvantity kapitálu a likvidity) ide u B-IV o meranie rizikových pozícií banky. Reformy riešia reguláciu bankového kapitálu vrátane formy výpočtu istých aktív a kapitálových požiadaviek.

⁵ Banky s kontinentálnym záberom operácií významne podporujú európske firmy aktívne vo viacerých krajinách EÚ. Sú tiež aktívne na kapitálových trhoch pri emitovaní CP, kótovaní firiem a pri zlučovaniach/akvizíciách.

úniu kapitálových trhov v EÚ. Neefektívnosť kapitálových trhov značí, že úspory v EÚ nejdú do výnosných investícií kvôli limitom investovania do niektorých typov investícií. Prekážky pre inovácie a rast firiem tak brzdia dopyt po financovaní. Neúplný jednotný trh núti firmy hľadať rizikový kapitál v USA a pôsobiť tam, nakoľko EÚ chýba rizikový kapitál a jej odvetvová štruktúra nenúti zavedené firmy investovať do nových technológií. Prehlbujú sa vzťahy medzi bankami a firmami a klesá záujem firiem o nové formy financovania. Dlhé povoľovacie postupy a slabšie kapacity finančného systému brzdia rozvoj európskej infraštruktúry. Pritom kapitálové trhy by pomohli bankám financovať väčšie projekty.

Imperatív výkonnosti a eliminácia rizík

Krajiny majú rozdiely v inštitucionálnom prostredí finančných trhov. Ich prístupy vykazujú špecifiká a preferencie. Stieranie hraníc vo finančných službách vyžaduje integrovanejšie prístupy k regulácii a dohľadu. Únia spolupracuje na rôznych úrovniach koordinácie a regulácie. Pre pokročilé technológie sú faktory dynamizujúce inovácie podľa Draghiho správy (DR, 2024)⁶ v EÚ slabšie ako v USA alebo Číne. Platí to u financovania, ľudského kapitálu a prístupu na jednotný trh. Model financovania technologických inovácií, založený na súkromnom rizikovom kapitáli a inštitucionálnych/penzijných investoroch nie je v Únii dosť rozvinutý. Menej vyspelé kapitálové trhy a menšie penzijné fondy v Únii sťažujú fungovanie ekonomiky. Tiež obozretná regulácia EÚ limituje kapitál pre financovanie inovácií. Pritom v Únii, a tiež v ekonomike SR, prevažujú bežné technológie a menej vznikajú prelomové technológie. Musia sa preto podporovať firmy zamerané na nové technológie. Ich rozvoj však vyžaduje zdroje. Domácnosti v EÚ šporia viac ako tie v USA (v roku 2022 boli tieto úspory v EÚ 1 390 mld. eur, v USA 840 mld. eur), ale deficit investícií oproti USA pretrváva. Značné úspory v Únii idú oproti USA do menej výnosných investícií. Preto domácnosti v EÚ majú aj napriek značným mieram úspor nižší majetok ako tie v USA. Medzi rokmi 2009 a 2023 čistý majetok domácností vzrástol v eurozóne len o 55 % kým v USA o 151 %. Do majetku domácností v USA spadajú penzijné aktíva, kým európske domácnosti sú najmä vo verejnom systéme sociálneho zabezpečenia. Efektívnejší

kapitálový trh po integrácii kapitálových trhov Únie zníži náklady súkromného financovania, ale asi nevytvorí dosť investícií. Situácia v Únii je tak horšia ako v USA, kde väčšinu produktívnych investícií realizuje súkromný sektor. Vládne investície musia doplniť fiškálne stimuly na uvoľnenie súkromných investícií.

Unifikácia ako výzva

Pilier únie kapitálového trhu ESMA prestáva koordinovať národných regulátorov, ale bude jediným regulačným orgánom pre všetky trhy CP v Únii s výlučným dohľadom nad veľkými emitentmi s pobočkami v krajinách EÚ. Dohliadne tiež na hlavné regulované trhy s platformami obchodovania v rôznych jurisdikciách. Bude koordinovať kontrolu s národnými autoritami a dohliadne na centrálné partnerské platformy (CCP). Premena ESMA na dozorno-regulačnú agentúru oddelí rozhodovacie procesy od záujmov členov Únie. Nakoľko jej riadiace orgány sú zložené z národných autorít, doplnenie Riadiaceho výboru ESMA o nezávislých expertov by zvýšilo jej efektívnosť, ako odporúča správa Letta (Letta, 2024). Mení sa legislatíva trhu CP Únie, kde strategické rozhodnutia činia zákonodarcovia, kým ESMA má právomoci meniť technické pravidlá. Regulátor EÚ spolupracuje s národnými regulátormi, ale premena národných regulátorov trhu CP na pobočky jednotného regulátora môže vyvolať nesúhlas. Dohľad nad emitentmi a štruktúrami trhu bude doplnený o dohľad nad vzájomnými fondmi a o koordináciu medzi ESMA a národnými autoritami dohľadu, národný dohľad zostane nad lokálnymi emitentmi. Dohľad nad hlavnými emitentmi a mechanizmami trhu zníži regulačnú fragmentáciu a prehĺbi úniu kapitálového trhu.

Rozvoj sekuritizovaného trhu Únie si žiada zmeny kritérií na opatrnosť pre sekuritizované aktíva. Značné požiadavky na kapitál a na transparentnosť pre ne znižujú ich atraktivnosť voči iným aktívam. Revízia transparentnosti a pravidiel povinnej starostlivosti uľahčí vydávanie a akvizície týchto aktív. Únia potrebuje platformu na prehĺbenie sekuritizácie trhu, aby bankám klesli náklady a zvýšila sa štandardizácia a atraktivita investovania do týchto produktov. Únia musí podporiť stimuláciu úverovania v kľúčových sektoroch. V kontexte implementácie Bazileja III sa musí zhodnotiť, či regulácia ohľadom opatrnosti prispieva v Únii k

⁶ DR (2024): The future of European competitiveness Part A. September 2024.

efektívnemu bankovému systému. Dokončenie bankovej únie si žiada oddelenú jurisdikciu pre európske banky so značnými cezhraničnými operáciami. Nevzťahovali by sa na ne národné regulácie a dohľad a ich problémy by riešila skôr európska rozhodovacia autorita ako národné orgány. Oddelený depozitný poisťovací systém pre tieto skupiny im prospeje a národné banky zostanú pôsobiť v rámci stávajúcich depozitných poisťovacích schém.

Dynamický geopolitický vývoj sťažuje predikcie zmien. Situácia v USA vykazuje znaky neistoty, ktoré sú vyvolané aj vnútornými faktormi. Napriek zmienenej efektívnosti investori v USA získavajú z čistej hodnoty aktív u rizikového kapitálu teraz menej, ako na prelome tisícročia. Vtedy to bolo takmer 20 %, v posledných rokoch ide o jednotky percent. Diskusie sa tam vedú aj ohľadom inovatívnych nástrojov, kde ich uplatnenie vo finančnom systéme je citlivou záležitosťou. Kapitálové trhy v Únii posilňujú v reakcii na vývoj v USA a vďaka stabilnej podnikateľskej klíme v Európe. Tiež situácia v slovenskom bankovom sektore je dobrá, ako ukazuje správa NBS. Aktuálne dobrá situácia v Únii nesmie zastaviť zmeny posilňujúce rozvoj finančných trhov a firiem. Otáľanie môže negatívne ovplyvniť dynamiku rozvoja ekonomiky Únie a oslabiť funkčnosť jej súdržnosti založenej na ambiciózných cieľoch. Konfrontácia regulačných režimov medzi Úniou a USA bude aj u kryptomien, kde liberálnejší režim súťaží s režimom „opatrnnej

regulácie“ presadzovaným EÚ cez reguláciu z roku 2024 (ohľadom trhov s kryptoaktívami - MICA). Budúcnosť ukáže, ktorá cesta bude vhodnejšia. Na burze obchodované fondy (EFT), balíčky akcií obchodované na burze, pripomínajú „balené“ produkty z čias pred finančnou krízou.

Inštitucionálna štruktúra Slovenska prešla transformáciou akceptujúc *acquis communautaire*. Bola to inštitucionálna kotva pre smerovanie Slovenska k štandardnej trhovej ekonomike. Únia pokračuje v implementácii regulačných reforiem v rámcových oblastiach, ako je kvalita verejného sektora, politika hospodárskej súťaže a otvorenosť trhov. Členstvo Slovenska v Únii prinieslo do spoločnosti zmeny, ktoré prispeli k solídnej ekonomickej výkonnosti, zlepšeniu podnikateľského prostredia a efektívnejším službám verejnej správy. Inštitucionálne zmeny a regulačné reformy boli kľúčom k naštartovaniu štandardnej trhovej ekonomiky v krajine, ktorá bola desaťročia založená na centrálnom plánovaní bez kapitálového trhu. Snaha o efektívnu reguláciu však naráža na nové výzvy dané pokročilými technológiami. Inštitucionálne prvky tak môžu nielen zefektívniť funkčnosť systémov, ale tiež tlmiť fungovanie aktérov, obmedzovať ich prístup ku kapitálu a limitovať inovatívnosť. Nové regulácie (napr. Bazilej IV) posilnia stabilitu finančného systému a ochranu spotrebiteľov a investorov. Posilnením bankového kapitálu a obmedzením vplyvu interných modelov môže znížiť riziko kríz a zlepšiť odolnosť finančného systému.

Stávajú sa pracovné sily postkomunistických štátov EÚ viac vystavené AI?¹

Gabriel Procházka
KHP, NHF, EUBA

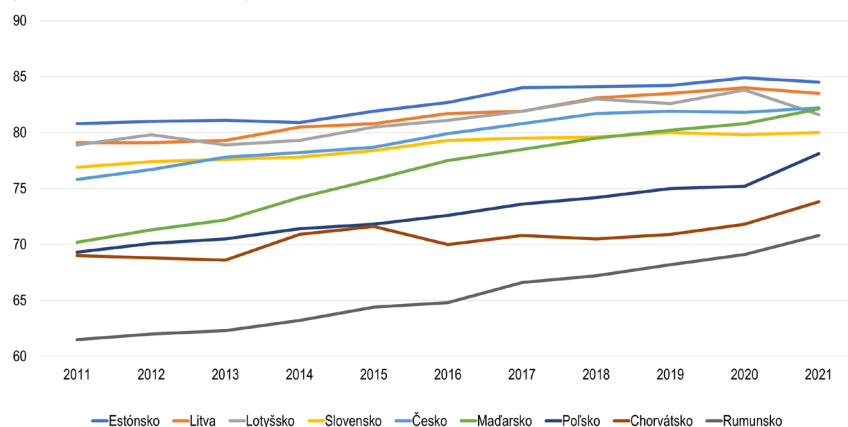
Umelá inteligencia mení nielen technológie, ale aj spôsob, akým pracujeme a aké profesie majú budúcnosť. Debata o jej vplyve sa často sústreďuje na riziko automatizácie, menej sa však hovorí o tom, ako sa mení zloženie samotných pracovných síl v čase a tým aj ich potenciálna technologická zraniteľnosť. Tento článok sa preto pokúša zodpovedať otázku: Zvyšuje sa podiel zamestnancov v profesiách, ktoré sú viac vystavené umelej inteligencii? Zameriavame sa na deväť postkomunistických členských štátov EÚ a skúmame, ako sa medzi rokmi 2011 až 2021 menila ich zamestnanecká štruktúra. Hoci sú tieto krajiny v priemere menej vystavené AI než západoeurópske ekonomiky, rozdiely medzi nimi sa znižujú. Otázkou nie je, či sa AI stane jedným z kľúčových faktorov na trhu práce, ale ako rýchlo a kde najsôr.

Od roku 2011 do roku 2021 v takmer vo všetkých členských štátoch EÚ vzrástla miera zamestnanosti (v grafe 1 vyjadrená ako podiel zamestnaných na ekonomicky aktívnej populácii vo vekovej kohorte 20–64 rokov). Graf 1 ukazuje, že tento trend je viditeľný aj v nami sledovaných krajinách bývalého východného bloku (Česko, Slovensko,

Maďarsko, Estónsko, Chorvátsko, Poľsko, Litva, Rumunsko a Lotyšsko)². Globálny nárast môžeme sledovať aj v Tabuľke 1, ktorá potvrdzuje, že celkový počet pracujúcich v deviatich sledovaných krajinách rástol (+1,3 milióna osôb), pričom najvyšší prírastok zaznamenalo Poľsko (+921 tis.), Maďarsko (+355 tis.) a Rumunsko (+295 tis.). Zaujímavé je, že napriek tomuto pozitívnemu trendu niektoré krajiny, ako Chorvátsko, Lotyšsko, Litva a Slovensko, zaznamenali pokles pracovnej sily, čo pravdepodobne odráža demografické zmeny, migráciu či mieru aktivácie pracovného potenciálu.

¹ Článok bol financovaný z projektu APVV-23-0090 #ToSharePro a z grantovej schémy Plánu obnovy a odolnosti SR z projektu Early Stage Grants EUBA č. 09I03-03-V05-00003, projekt (I-24-110-00) „Vplyv umelej inteligencie na mzdovú prémie a nerovnosti v Európe“.

Graf 1: Vývoj podielu zamestnaných osôb na pracovnej sile (v kohorte 20–64 rokov), v %

Prameň: vlastné spracovanie prepisov rozpráv z NRSR

No pre nás z hľadiska vystavenosti je kľúčová iná otázka: Aké povolania títo pracujúci ľudia vykonávajú? Tento demograficko-pracovný kontext tvorí základ pre našu ďalšiu analýzu.

V našej analýze sme použili index AI vystavenosti (T. Oleš,

² Bulharsko a Slovinsko neboli analyzované z dôvodu nedostupnosti potrebných dát o ich pracovnej sile.

Tabuľka 1: Počet osôb tvoriacich pracovnú silu vo veku 20-64 rokov (v tisícoch)

	2011	2021	Zmena
Česko	5 109	5 189	80
Estónsko	661	651	-10
Chorvátsko	1 811	1 664	-147
Lotyšsko	994	886	-108
Litva	1 444	1 405	-39
Maďarsko	4 314	4 669	355
Poľsko	16 331	17 252	921
Rumunsko	7 755	8 050	295
Slovensko	2 718	2 698	-20

Prameň: vlastné spracovanie podľa dát z Eurostatu.

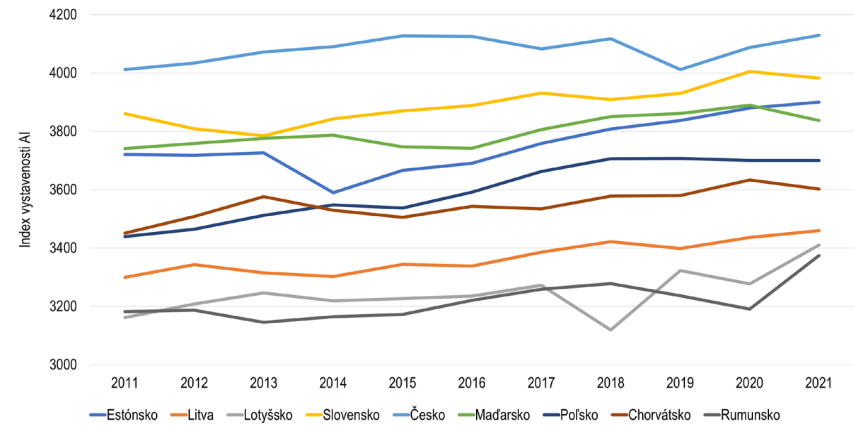
2024)³, ktorý priraduje každému povolaniu hodnotu miery exponovanosti voči AI technológiám. Keďže technologické zmeny sa prejavujú s oneskorením, index AI vystavenosti má fixné hodnoty pre jednotlivé povolanie. Index sme prepojili s údajmi z Výberového zisťovania pracovných síl v EÚ (EU-LFS), ktorý nám umožňuje zistiť zastúpenie jednotlivých profesií v čase. Podľa zvoleného prístupu sa priemerná vystavenosť pracovných síl v krajinách nemenila v dôsledku zmien v AI technológiách, ale v dôsledku zmien v štruktúre ich zamestnanosti, resp. čím má krajina väčší podiel zamestnancov pracujúcich na pozíciách, ktoré sú viac vystavené, tým je jej celá pracovná

sila viac exponovaná AI. Pre predstavu, medzi najexponovanejšie povolania patria technici a operátori v oblasti sietí, chemických a plastikárskych procesov, obsluha moderných výrobných liniek, ako aj vybraní pracovníci v oblasti výučby či dizajnu. Práve rozsah a podiel týchto povolání v danej krajine výrazne ovplyvňuje celkový priemer vystavenosti pracovnej sily umelej inteligencii.

Na Grafe 2 vidíme, že vo všetkých deviatich štátoch došlo k rastu priemernej AI vystavenosti, teda podiel zamestnancov v pozíciách citlivých na AI sa zvýšil. Globálny nárast vystavenosti AI je spôsobený najmä štrukturálnymi zmenami v zamestnanosti. Zamestnanci sa presúvajú z manuálnych a nízkokvalifikovaných pozícií do profesií, ktoré sú viac vystavené AI, ako sú technické, administratívne a servisné odvetvia. Najvýraznejší relatívny nárast za desaťročie pozorujeme v Poľsku (+7,57 %), Lotyšsku

(+7,85 %) a Rumunsku (+6,05 %). Tieto krajiny zaznamenali štrukturálne posuny smerom k službám, informačným technológiám či obchodným činnostiam, ktoré sa spájajú s vyššou AI exponovanosťou. Naopak, pomalší rast zaznamenali krajiny ako Maďarsko (+2,58 %), Česko (+2,93 %) či Slovensko (+3,16 %), ktoré však východiskovo disponovali vyššou úrovňou AI vystavenosti

Graf 2: Vývoj vystavenosti pracovných síl voči AI pre jednotlivé krajiny

Prameň: vlastné spracovanie podľa indexu vystavenosti od Oleša a dát z EU-LFS.

Tabuľka 2: Porovnanie indexu vystavenosti umelej inteligencii (AI) medzi rokmi 2011 a 2021

	Index 2011	Index 2021	Poradie v roku 2011	Poradie v roku 2021	Zmena v poradí
Česko	4012	4129	1	1	
Estónsko	3861	3983	2	2	
Chorvátsko	3720	3900	4	3	1
Lotyšsko	3741	3837	3	4	-1
Litva	3440	3700	6	5	1
Maďarsko	3450	3602	5	6	-1
Poľsko	3299	3459	7	7	
Rumunsko	3162	3410	9	8	1
Slovensko	3182	3374	8	9	-1

Prameň: vlastné spracovanie podľa indexu vystavenosti od Oleša a dát z EU-LFS.

už v roku 2011. Z hľadiska absolútnej hodnoty indexu boli počas celej dekády najviac vystavené pracovné sily Česka, Slovenska a Estónska. Tieto krajiny si pravdepodobne svoju pozíciu udržali vďaka vysokému podielu zamestnancov v technických a strojárskych pozíciách, ktoré sú častými kandidátmi na augmentáciu alebo automatizáciu pomocou AI, najmä v kombinácii s digitalizáciou výroby, návrhom procesov a plánovaním. Zaujímavé je, že hoci Slovensko stratilo v absolútnom počte pracujúcich približne 20 tisíc ľudí, priemerná miera vystavenosti AI napriek tomu vzrástla, čo môže naznačovať pokles zamestnanosti v menej exponovaných odvetviach.

Zmena poradia v indexe vystavenosti, zachytená v Tabuľke 2, naznačuje, že niekoľko krajín si od roku 2011 vzájomne vymenilo pozície. Estónsko sa posunulo zo 4. na 3. miesto, pravdepodobne mu k tomu pomohol rýchly rast IKT start-upov a široká digitalizácia verejných služieb, ktorá ťahá pracovné miesta do AI-exponovaných profesií. Poľsko aj Lotyšsko poskočili o jedno miesto, zrejme vďaka rozmachu ich obchodných, administratívnych

a analytických IKT služieb. Naopak, Maďarsko, Chorvátsko a Rumunsko mierne klesli, spája ich pomalšia adopcia podnikových AI riešení, vyšší podiel rutinných výrobných pozícií a často aj odliv kvalifikovanej pracovnej sily. Náš príspevok zároveň ukazuje, že vo všetkých sledovaných krajinách rastie podiel pracovných miest vystavených AI. Česko a Slovensko zostávajú na vrchole vďaka silnej priemyselnej báze (automotive, strojárstvo), kde funguje vysoká koncentrácia technikov a strojných operátorov, teda povolání s nadpriemernou AI-exponovanosťou. Poľsko, Estónsko či Lotyšsko vykazujú rýchlejší presun k digitálnym, obchodným a servisným sektorom, čo ťahá ich index nahor. Treba však zdôrazniť, že vyššia hodnota indexu neznamena automaticky technologicky vyspelejšiu ekonomiku, často len odráža koncentráciu ľahko automatizovateľných povolání alebo úbytok tých, ktoré sú voči AI zatiaľ odolnejšie. Bude záležať na tom, či štáty pretavia túto zmenu do rastu produktivity a zručností, alebo sa zvýšená AI-exponovanosť premietne do väčšieho napätia na trhu práce.

Potravinový bumerang v 2024: Prečo sa ceny vrátili späť k rastu?¹

Martin Hudcovský

KHP, NHF, EUBA a Ekonomický ústav SAV

Inflácia v roku 2024 sa konečne dostala po predchádzajúcich dvoch turbulentných rokoch do miernejšieho tempa rastu. Najmä ceny potravín počas týchto rokov rástli obzvlášť rýchlo, preto ich spomalenie rastu, či dokonca až ich zastavenie ku koncu prvého polroku 2024 bolo prijaté medzi domácnosťami pozitívne. Dlhú však stagnácia cien potravín netrvala. Už počas letných mesiacov sa ich rast znova rozbehol. Pozrieme sa preto aké faktory prispeli k tomu, že slovenské domácnosti museli opäť siahať hlbšie do svojich rodinných rozpočtov v druhej polovici roku 2024.

Druhá polovica roku 2024 sa niesla v duchu obnovenia rastu cien potravín po dlho očakávanom období dočasnej stabilizácie, ktoré však trvalo len niekoľko mesiacov. Hoci nešlo o extrémne prípady rastu cien, ako tomu bolo ešte v roku 2022, zameriame sa na niektoré potraviny, ktoré prispeli k celkovému zvratu trendu a následnému rastu

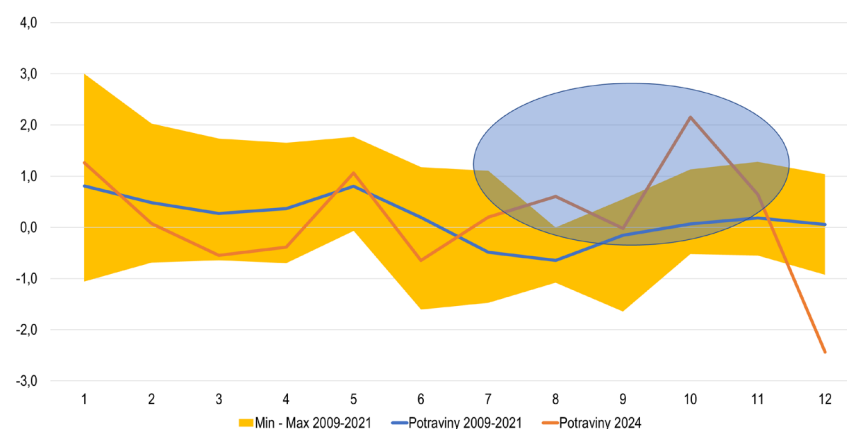
celkovej cenovej hladiny. O tom, že išlo o výnimočnú situáciu, svedčí aj nasledujúci graf medzimesačných zmien cien potravín, keď vývoj v niekoľkých mesiacoch výrazne vybočil z dlhodobého priemeru medzi rokmi 2009 – 2021.

Ide o tri druhy potravín, z ktorých každá prispela k rastu inflácie v inom mesiaci druhej polovice

roka, pričom ich vplyvy sa často navzájom prekrývali alebo na seba nadväzovali – oleje a tuky (najmä maslo), ovocie a napokon vajcia. Všetky tri druhy potravín zaznamenali do určitej miery výpadok produkcie (z rôznych dôvodov), čo následne viedlo k tlaku na rast ich spotrebiteľských cien. Priebeh ich príspevkov k rastu celkovej inflácie v druhej polovici roka (Graf 2) poukazuje na nástup vplyvu olejov a tukov (najmä masla) už počas letných mesiacov. Následne sa pridal netypický príspevok ovocia na jeseň a ako posledný pribudol príspevok vajec ku koncu roka.

¹ Tento článok je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0158/24.

Graf 1: Medzimesačný vývoj cien po mesiacoch v kategórii Potraviny a nealkoholické nápoje (v %)

Poznámky:

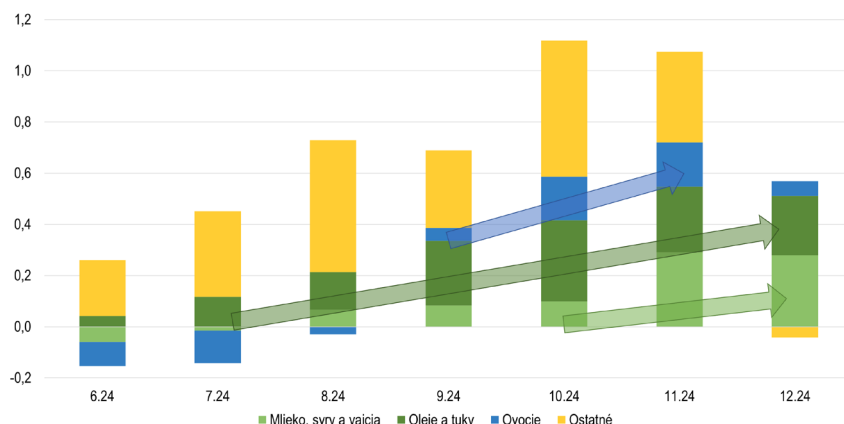
Kategória Potraviny 2024 predstavuje medzimesačný vývoj cien v roku 2024.

Kategória Min – Max 2009 – 2021 predstavuje koridor najnižšej a najvyššej zaznamenatej medzimesačnej zmeny v období rokov 2009 – 2021.

Kategória Potraviny 2009-2021 predstavuje priemerný medzimesačný vývoj cien potravín medzi rokmi 2009 – 2021.

Rovnaká logika zobrazovania ukazovateľov sa uplatňuje aj pri ostatných grafoch.

Prameň: Makroekonomická databáza NBS (2025), vlastné výpočty a spracovanie.

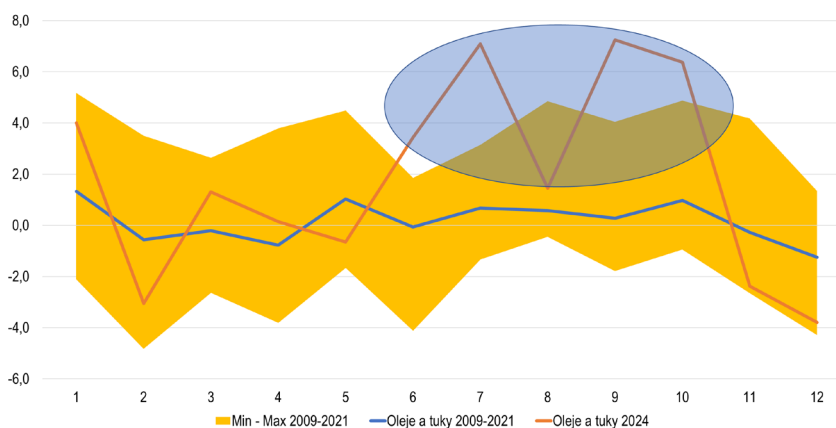
Graf 2: Medziročný príspevok podkategórií ku celkovej inflácii (v p.b., 2024)

Prameň: ŠÚ SR (2025), vlastné výpočty a spracovanie.

Maslo začalo neobvykle zdražovať už počas leta, pričom pri medzi mesačnom vývoji zaznamenalo prírastky ceny aj nad 5 % (Graf 3). Celkovo vzrástla priemerná spotrebiteľská cena čerstvého masla od apríla 2024 do decembra 2024 o viac ako 54 %. Za týmto vývojom možno identifikovať niekoľko súbežne pôsobiacich faktorov.

V prvom rade išlo o pokles dostupnosti mlieka na európskom trhu, spôsobený tzv. chorobou modrých jazykov, ktorá znižuje produkciu mlieka. Hoci sa táto choroba nevyskytla na Slovensku, obmedzila množstvo dostupného mlieka v EÚ, čo viedlo k historicky rekordným cenám smotany – základnej suroviny na výrobu masla.

Druhým faktorom bola preferencia výrobcov smerovať spracovanie mlieka skôr na výrobu syrov

Graf 3: Medzi mesačný vývoj cien po mesiacoch v podkategórii Oleje a tuky (v %)

Prameň: Makroekonomická databáza NBS (2025), vlastné výpočty a spracovanie.

než smotany a následne masla. Výroba syrov prináša producentom vyššie marže, ktorými dokázali aspoň čiastočne vyrovnávať rastúce náklady na čerstvé mlieko. Tento presun vo výrobe však ešte viac prehĺbil tlak na rast ceny smotany a v dôsledku toho aj masla.

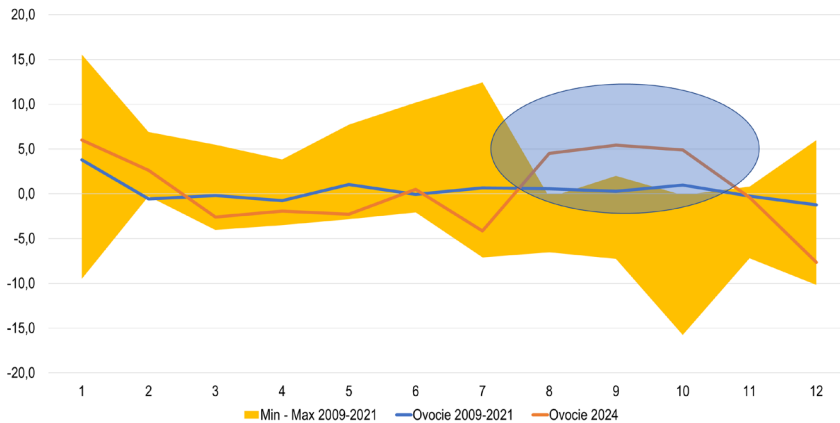
V tomto období sa zároveň objavil netradičný fenomén v spotrebiteľskom správaní – pri raste cien rástol

aj dopyt po produkte. Pod tlakom obáv z ďalšieho zdražovania a nedostupnosti masla boli spotrebiteľia motivovaní nakupovať ho do zásoby (efekt „behu na banku“ a „rozbehnutého vlaku“).² Do vývoja cien masla čiastočne zasiahla aj na jeseň ohlásená zmena sadzby dane na základné potraviny od roku 2025 a následná reakcia predajcov prostredníctvom marketingových kampaní. Tie prispeli k tomu, že medzi mesačný vývoj sa od novembra dostal do negatívnych hodnôt. Tento efekt však bol čiastočne vymazaný sezónne zvýšeným dopytom po masle pred Vianocami, keď jeho spotreba tradične stúpa.

Súčasne s maslom sa nečakane vyvíjali aj ceny ovocia. Tie koncom leta a na jeseň tradične nezaznamenávajú výrazné medzi mesačné nárasty zo sezónnych dôvodov – v tomto období totiž prebieha zber ovocia a ponuka pre spotrebiteľa býva vysoká. Rok 2024 však predstavoval výnimku. Od augusta až do októbra si kategória Ovocie každý mesiac pripísala priemerný nárast ceny o približne 5 %.

Vo veľkej miere to spôsobilo extrémne počasie – tak v zahraničí, ako aj na Slovensku. Pri jablkách, ktoré majú v tejto podkategórii najväčšiu váhu,

² Historicky sme sa obdobnej téme „behu na maslo“ venovali v MHP v roku 2017.

Graf 4: Medzimesačný vývoj cien po mesiacoch v podkategórií Ovocie (v %)

Prameň: Makroekonomická databáza NBS (2025), vlastné výpočty a spracovanie.

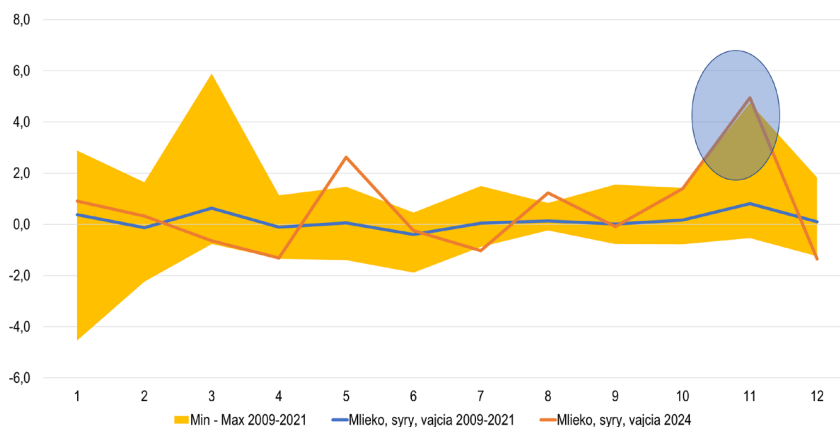
zaznamenali susedné krajiny výrazné výpadky produkcie v dôsledku neskorých jarných mrazov a horúceho leta, ktoré negatívne ovplyvnilo kvalitu úrody. Tá následne nespĺňala kritériá kvality. V Českej republike došlo k poklesu produkcie o 50 %, v Rakúsku o 40 % (HN, 2024). Horúce počasie ovplyvnilo úrodu aj na Slovensku, no v prípade jablák v menšej miere. Výpadky produkcie sa však zaznamenali pri iných druhoch ovocia – marhule poškodili neskoré jarné mrazy a produkciu hrozna zas negatívne ovplyvnili jarné dažde a výskyt chorôb vo vinohradoch. Stolové hrozno z domácej produkcie tak bolo ponúkané v obmedzenom množstve, čo sa premietlo do vyššej ceny.

Tieto faktory, ktoré boli mimo kontroly producentov, spôsobili, že jeseň – tradične obdobie s miernym vývojom cien ovocia – pôsobila v roku 2024 naopak

hlavne vajcami.

Za rastom cien vajec stálo objavenie vírusu vtácej chrípky v októbri u najväčšieho producenta vajec na Slovensku, ktorý musel zlikvidovať približne 1,5 milióna vajec a celý chov nosníc (385-tisíc kusov), čo predstavovalo asi 10 – 15 % celkovej produkcie vajec v krajine. Tento výpadok v produkcii okamžite vytvoril tlak na rast cien, hoci jeho plný vplyv sa prejavil až začiatkom roka 2025.

Dočasne sa výpadok podarilo nahradiť zvýšením dovozu vajec z okolitých krajín (najmä z Poľska, Maďarska a Česka). Avšak náhla obava z nedostatku vajec v predvianočnom období vyvolala panické nakupovanie – podobne ako v prípade masla – až do takej miery, že niektorí predajcovia nemali niekoľko dní vajcia v ponuke.

Graf 4: Medzimesačný vývoj cien po mesiacoch v podkategórií Mlieko, syry a vajcia (v %)

Prameň: Makroekonomická databáza NBS (2025), vlastné výpočty a spracovanie.

proinflačné.

Poslednou analyzovanou skupinou potravín, ktoré prispeli k obnoveniu rastu inflácie v druhej polovici roka, boli vajcia. Hoci medzimesačne vzrástli ceny kategórie Mlieko, syry a vajcia len mierne nad historické maximum, bolo to spôsobené najmä tým, že ceny mlieka a syrov sa po predchádzajúcom prudkom raste v tomto období už zmierňovali, pričom vývoj bol ťahaný

Rast cien vajec sme zaznamenali už aj na začiatku tohto roku, a to čiastočne v dôsledku preklenovacieho obdobia potrebného na obnovenie produkcie u domáceho producenta, ale aj v súvislosti so záväzkom zahraničných maloobchodných reťazcov postupne počas roku vyradiť z ponuky vajcia pochádzajúce z klieťkového chovu. V roku 2024 pritom až

60 % domácej produkcie vajec pochádzalo práve z klieťkového chovu, pričom tempo prestavby intenzívnych chovov na podstielkové a voľno-výbehové systémy výrazne zaostáva.

Ako sme mohli vidieť, obnovenie rastu cien potravín v druhej polovici roka 2024 bolo výsledkom súbehu

udalostí, ktoré sú čiastočne alebo úplne mimo kontroly producentov. Či už ide o výskyt chorôb ohrozujúcich živočíšnu výrobu (ako vtáčia chrípka či choroba modrých jazykov), alebo o klimatické javy negatívne vplývajúce na rastlinnú produkciu, možno predpokladať, že čoraz rýchlejšie sa meniace klíma bude v budúcnosti čoraz viac prispievať k volatilnejšiemu vývoju cien, než na aký sme boli zvyknutí v minulosti.

Slovensko na ceste k obehovému hospodárstvu: analýza právnej úpravy

Jana Skýpalová
KFIN, NHF, EUBA

Obehové hospodárstvo predstavuje aktuálnu tému, ktorá sa dotýka celej Európskej únie a Slovensko nie je výnimkou. Na jeho ceste za zelenšou budúcnosťou zohráva dôležitú úlohu právna úprava v tejto oblasti, ktorá môže tieto kroky urýchliť alebo, naopak, spomaliť. Čo stojí v centre pozornosti právnej úpravy obehového hospodárstva a ako Slovensko podporuje v obehovosti, to sú otázky, ktoré si kladieme v tomto článku.

Obehové hospodárstvo (OH) predstavuje súčasné riešenie problémov lineárnej ekonomiky, v ktorej žijeme a ktorá je zameraná na spotrebovanie. Jej výsledkom je tvorba extrémneho množstva odpadu, následné znečisťovanie prírodného prostredia a vyčerpávanie prírodných zdrojov. Obehové hospodárstvo si dáva za cieľ minimalizáciu odpadu, či už vďaka recyklácii, opätovnému použitiu, alebo repasovaniu. Týmto spôsobom sa použité zdroje nezmenia na odpad, ale opäť sa využijú na niečo nové, vďaka čomu sa šetrí príroda.

Všeobecne sa OH vníma ako zdroj mnohých výhod a príležitostí. To je dôvod, prečo sa EÚ už od roku 2015 snaží o prechod naň. EÚ s ním spája vytváranie nových pracovných miest, stimulovanie inovácií, podporu ekonomického rastu, zníženie závislosti od primárnych surovín, ochranu prírody, zníženie odpadu a úsporu pre nás ako spotrebiteľov.

Právna úprava na úrovni EÚ

Vhodné nastavená legislatívna úprava dokáže významným spôsobom podporiť úsilie prejsť na OH. Právna úprava OH na Slovensku odráža, rovnako ako v prípade všetkých členských krajín, ciele a stratégie EÚ v tejto oblasti. EÚ začala svoje úsilie prejsť na OH prijatím strategického dokumentu *Kruh sa uzatvára – Akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo* v roku 2015. Tento akčný plán obsahuje 54 opatrení s cieľom pomôcť prejsť EÚ na OH. Na neho nadviazal *Európsky balíček obehového hospodárstva* z roku 2018 (tzv. I. balík), v rámci ktorého sa menili a doplnili smernice týkajúce sa odpadového hospodárstva. Týmto zmenami sa zaviedli recyklačné ciele pre celú EÚ. Napríklad do

roku 2035 recyklovať 65 % komunálneho odpadu, do roku 2030 recyklovať 70 % odpadu z obalov, obmedziť do roku 2035 skládkovanie maximálne na 10 % komunálneho odpadu. Zaviedla sa povinnosť triedeného zberu pre nebezpečný odpad z domácnosti od 1. 1. 2025, pre biologický odpad od 1. 1. 2021 a textil od 1. 1. 2025.

V roku 2019 prijala EÚ *Európsku zelenú dohodu*, ktorú môžeme charakterizovať ako ďalší strategický plán OH. Hlavný cieľ tejto dohody je do roku 2050 dosiahnuť stav klimaticky neutrálnej Európy (čisté emisie skleníkových plynov členských štátov EÚ budú rovné nule), čomu by malo napomôcť práve OH.

Z Európskej zelenej dohody vychádza aj nový akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo pod názvom *Za čistejšiu a konkurencieschopnejšiu Európu*, ktorý nadväzuje aj na akčný plán z roku 2015. Európska komisia tento plán predstavila v marci 2020. Tento akčný plán sa zameriava najmä na životný cyklus produktu, lebo ho považuje za kľúč k predchádzaniu vzniku odpadov. Obsahuje 30 akčných bodov, ktoré riešia vývoj udržateľných výrobkov, posilnenie postavenia spotrebiteľov, zníženie množstva odpadov a zelené verejné obstarávanie. Treba podotknúť, že ani prvý akčný plán, ani druhý akčný plán nie sú pre členské štáty EÚ záväzné, ale vznikli s cieľom podporiť ich pri zvyšovaní aktivity v prechode na OH.

V novembri 2022 Európska komisia v nadväznosti na tento akčný plán zverejnila balík obehového hospodárstva II pod názvom *„Udržateľné výrobky ako štandard“*, ktorý má ambíciu znížiť odpady z

plastových obalov, takže zaviedol rámec politiky EÚ pre plasty na biologickej báze, biologicky rozložiteľné a kompostovateľné plasty. A zároveň sa v centre pozornosti ocitlo prijatie nariadenia o ekodizajne, ktoré začalo platiť od júla 2024 a zameriava sa na to, aby spotrebiteľom prinášalo kvalitné výrobky s dlhou životnosťou, no predovšetkým bezpečné, recyklovateľné a menej škodlivé pre životné prostredie.

Právna úprava na úrovni Slovenska

Všetky spomenuté stratégie a balíčky opatrení, ktoré prijala EÚ, formujú ciele a následné kroky na národnej úrovni. Pretavujú sa teda aj do slovenskej legislatívy v tejto oblasti. Treba spomenúť, že pojem „obehové hospodárstvo“ nie je na Slovensku legislatívne zakotvený, stretnúť sa s ním môžeme len v rámci § 75a ods. 1 zákona č. 79/2015 Z. z. o odpadoch, v ktorom sa spomína iba ako „*podpora prechodu na obehové hospodárstvo*“.

Zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch tiež v § 6 ods. 1 obsahuje tzv. hierarchiu odpadového hospodárstva, ktorá predstavuje základnú ideu odpadového hospodárstva v celej EÚ a odráža sa v nej snaha EÚ o prechod na OH. Táto hierarchia určuje záväzné poradie priorít (1. predchádzanie vzniku odpadu, 2. príprava na opätovné použitie, 3. recyklácia, 4. iné zhodnocovanie, napr. energetické zhodnocovanie, 5. zneškodňovanie), ktoré musia byť pri odpadovom hospodárstve dodržané.

Hlavnou prioritou je predchádzanie vzniku odpadu, čo reflektuje snahu o prechod na OH. Takže napriek tomu, že sa veľké úsilie venuje zberu a obnove materiálov z odpadu, z environmentálneho hľadiska má predchádzanie vzniku odpadu prednosť pred akýmkoľvek druhom spracovania odpadu (napr. pred recykláciou). A táto hierarchia by sa mala premietnuť aj do aktivít podporujúcich prechod na OH.

Slovenská republika ciele a stratégie EÚ pre OH prebrala do viacerých svojich dokumentov. V úvode možno spomenúť *Víziu a stratégiu rozvoja Slovenska do roku 2030 – dlhodobá stratégia udržateľného rozvoja Slovenskej republiky – Slovensko 2030*. Ide o základný implementačný dokument plnenia národných priorít Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj a Európskej zelenej dohody v špecifických podmienkach Slovenska. V rámci jeho rozvojového programu *Udržateľné využívanie*

zdrojov je cieľom zlepšiť udržateľnosť a odolnosť národnej a regionálnych ekonomík a hovorí o podpore orientácie ekonomiky na rozvoj obehovej ekonomiky, a to konkrétne vďaka maximalizácii efektívnosti využívania materiálových zdrojov, podpore nových „obehových“ obchodných modelov a zodpovedného spotrebiteľského správania, dôrazu na predchádzanie vzniku odpadu, zvýšeniu miery triedenia a recyklácie odpadov na komunálnej úrovni, podpore opätovného používania výrobkov.

Prechod na OH definuje ako jednu zo strategických priorít aj *Stratégia Environmentálnej politiky do roku 2030, tzv. Envirostratégia 2030*. V rámci prechodu na zelenšie hospodárstvo definuje niekoľko cieľov, ako napríklad podporovať obehovú ekonomiku, postupne výrazne zvýšiť poplatky za skládkovanie, zavádzať motivačný množstvový zber, zvýšiť prevenciu zakladania čiernych skládok a vymáhanie princípu „znečisťovateľ platí“, predchádzať tvorbe biologicky rozložiteľného a potravinového odpadu, do roku 2030 zabezpečovať zeleným verejným obstarávaním 70 % celkového množstva verejného obstarávania.

Rovnako aj *Stratégia hospodárskej politiky do roku 2030* akcentuje význam OH, a to najmä v súvislosti s technologickými zmenami a podporou inovatívneho potenciálu SR, a environmentálnou a energetickou efektívnosťou hospodárstva.

Zároveň však treba uviesť, že momentálne neexistuje národná stratégia transformácie hospodárstva SR na OH, takže nemôžeme hovoriť o koordinovanom prístupe a prijímaní opatrení pre túto oblasť.

Výzvy do budúcnosti

Ako sme si už uviedli, súčasná právna úprava OH na Slovensku teda vychádza z nastavených cieľov EÚ, ktorá svoju cestu k obehovej Európe začala prijatím akčných plánov; tie však nie sú pre členské štáty záväzné, majú ich len motivovať k zmene. Konkrétne kroky podporujúce rozvoj OH zabezpečuje EÚ prostredníctvom smerníc a nariadení, ktoré už pre členské štáty záväzné sú.

Prvým krokom EÚ bolo nastavenie recyklačných cieľov. To sa premietlo aj do slovenského prostredia v snahe znižovať množstvo odpadu na skládkach, zvyšovať recyklovanie odpadu a tiež v zavedení povinného triedenia, či už kuchynského odpadu, alebo textilu. V ďalšom kroku sa EÚ zamerala

na design samotných produktov. Pochopenie, že ak chceme radikálne znížiť množstvo odpadu, musíme začať už pri zrode výrobku, viedlo k prijatiu nariadenia o ekodizajne. Jeho cieľom je, aby sa produkty navrhovali tak, aby boli trvanlivé, opraviteľné a aby sa po skončení ich životného cyklu dali ľahko využiť iným spôsobom, čím sa minimalizuje vznik odpadu.

Tento postup EÚ sa odráža aj v legislatíve Slovenskej republiky, avšak na Slovensku stále chýba komplexná národná stratégia, ktorá by určovala jednotlivé kroky pre prechod na OH. Väčšina doterajšieho úsilia a cieľov je zameraná hlavne na odpadové hospodárstvo. I keď ide o významnú časť OH, nie je jedinou zložkou, ktorá ju tvorí.

Prechod na OH si vyžaduje oveľa širšie spektrum aktivít, ktoré presahujú len znižovanie odpadu na skládkach, triedenie a recykláciu. Je napríklad

potrebná aj podpora obcí a miest ako kľúčových aktérov, rozvoj vzdelávania v tejto oblasti, podpora spolupráce medzi miestnymi aktérmi a podnikmi, podpora inovácií a výraznejšie uplatňovanie zeleného verejného obstarávania.

Avšak či už na európskej, alebo národnej úrovni, práve v týchto širších oblastiach stále absentuje legislatívna podpora konkrétnych krokov a jasné vymedzených cieľov. Hoci sú viaceré oblasti považované za kľúčové pre rozvoj OH, chýbajú záväzné európske ciele aj pre iné ako odpadové aspekty a rovnako aj jasne stanovené kroky na národnej úrovni, ktoré by ich podporili. Táto nedostatočná legislatívna podpora je tak významným spomaľovačom prechodu na OH. Možno len konštatovať, že súčasná právna úprava tejto oblasti je u nás len „v začiatkoch“ a uvidíme, čo prinesie budúcnosť.

Triedim, triediš, triedime: Analýza správania obyvateľov Slovenska a vybraných vplyvov na (ne)triedenie odpadu

Rastislav Solej
KFIN, NHF, EUBA

Jana Skýpalová
KFIN, NHF, EUBA

Triedenie komunálneho odpadu predstavuje jedno z najdostupnejších riešení na zníženie množstva odpadu, zvýšenie recyklácie, a teda podporu obehového hospodárstva. V podmienkach Slovenskej republiky je triedenie vybraných druhov komunálneho odpadu povinnosťou, avšak podľa dostupných dát z roku 2023 viac ako 38 % odpadu skončilo na skládkach. Cieľom Európskej únie je pritom do roku 2035 dosiahnuť úroveň skládkovania nižšiu ako 10 %. V tomto článku sa zameriavame na správanie slovenských domácností na základe dotazníkového prieskumu, a to z hľadiska ich zapojenia a faktorov, ktoré ovplyvňujú ich ochotu triediť.

Odpad predstavuje jeden z najväčších celosvetových problémov, s ktorým sa dnes potýka každá krajina na svete. Za zvlášť problematiku sa považuje komunálny odpad, ktorý vytvárajú bežné domácnosti. V roku 2023 pritom podľa údajov Eurostatu vytvoril každý jeden obyvateľ EÚ v priemere 513 kg odpadu. Riešením situácie má byť podľa EÚ zavedenie obehového hospodárstva (OH), ktoré si kladie za cieľ minimalizovať plytvanie zdrojmi a taktiež opätovne využívanie materiálov, ktoré by inak skončili ako odpad. Môžeme teda povedať, že ide o spôsob hospodárenia, ktorého hlavným cieľom je minimalizovať tvorbu odpadu a maximalizovať hodnotu zdrojov. Tento prístup má okrem ekologického rozmeru aj hospodárske a sociálne dopady ako nové pracovné miesta, zlepšovanie kvality života a pod.

Prvé kroky EÚ smerom k OH môžeme spájať s nastavením recyklačných cieľov. Práve recyklácia predstavuje jeden zo základných princípov, na ktorých je OH založené. Európsky balíček obehového hospodárstva (tzv. I balík) v roku 2018 stanovil, že do roku 2035 sa má recyklovať 65 % komunálneho odpadu a do roku 2030 sa má recyklovať 70 % odpadu z obalov. EÚ stanovila ciele aj pre konkrétne obalové materiály (t. j. papier a lepenka 85 %, železné kovy 80 %, hliník 60 %, sklo 75 %, plasty 55 % a drevo 30 %).

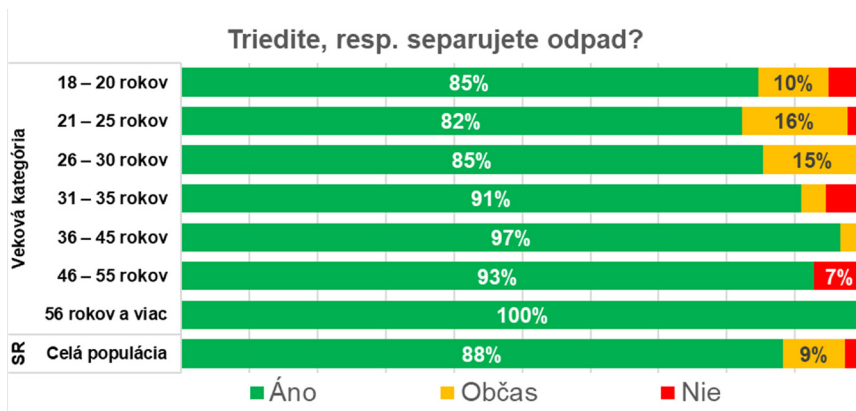
Keďže najhorším možným spôsobom, ako naložiť s komunálnym odpadom, je práve skládkovanie,

lebo sa s ním spája veľa negatívnych efektov, dala si EÚ za cieľ obmedziť do roku 2035 skládkovanie maximálne na 10 % komunálneho odpadu.

Pomôcť v týchto cieľoch má práve triedenie odpadu, ktoré patrí medzi základné nástroje EÚ v rámci prechodu na OH. Aj preto EÚ stanovila ciele týkajúce sa povinnosti zaviesť triedený zber nebezpečného odpadu z domácnosti od 1. 1. 2025, biologického odpadu od 1. 1. 2021 a textilu od 1. 1. 2025. Tieto by mali pomôcť zvýšiť mieru recyklácie komunálneho odpadu, ktorá predstavuje jeden z indikátorov OH.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2018/851/ES, ktorou sa mení rámcová smernica o odpade, pritom stanovuje ciele týkajúce sa miery recyklácie komunálneho odpadu v horizonte rokov 2020, 2025, 2030 a 2035 s možnosťou odkladu na 5 rokov. Do roku 2020 zodpovedá cieľ 50 %, do roku 2025 už 55 %, do roku 2030 až 60 % a v roku 2035 sa ma recyklovať už spomenutých 65 % komunálneho odpadu.

Podľa údajov Eurostatu dosiahla miera recyklácie komunálneho odpadu EÚ v roku 2023 približne 48 %, pričom na Slovensku sme zrecyklovali viac ako 50 % komunálneho odpadu, takže sme boli úspešnejší ako priemer EÚ. Táto úroveň recyklácie však zodpovedá cieľu za rok 2020. Okrem toho, v tomto roku podľa Štatistického úradu SR skončilo na skládke až 38 % komunálneho odpadu. Treba

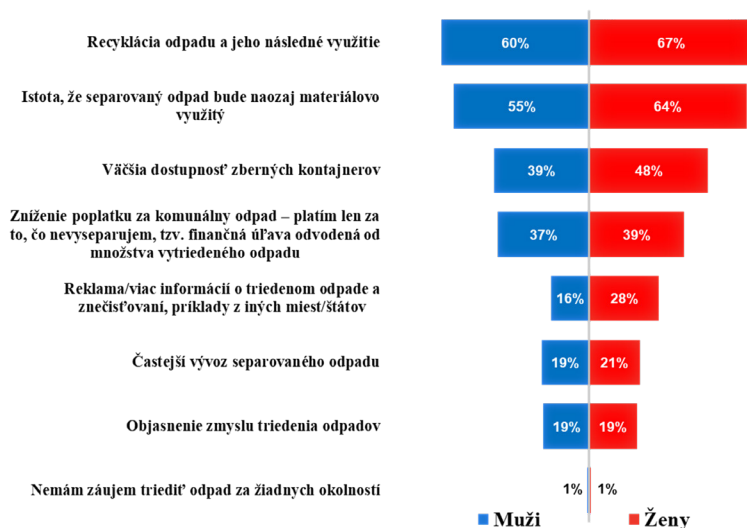
Graf 1: Triedenie v závislosti od veku respondentov

Prameň: dáta zo Skýpalová (2023).

povedať, že dosiahnuť cieľ skládkať len 10 % komunálneho odpadu do roku 2035 bude znamenať pre Slovensko výzvu.

Ešte väčšou výzvou je prechod od jednoduchého triedenia k skutočnému recyklovaniu, keďže nie všetko, čo občania vytriedia, sa aj reálne spracuje – čo podkopáva dôveru obyvateľov v celý systém. Inštitút cirkulárnej ekonomiky (INCIEN) upozorňuje, že triedenie ešte neznamená recykláciu a že vysoký podiel kontaminovaných zložiek triedeného odpadu končí aj tak na skládkach alebo v spaľovniach (INCIEN, 2021).

A to sa deje napriek tomu, že na Slovensku je triedenie vybraných druhov komunálneho odpadu

Graf 2: Motivácie triedenia odpadu na základe pohlavia

Prameň: dáta zo Skýpalová (2023).

(papier, plast, sklo, kovy, bioodpad, už aj textil) povinné. Občanom táto povinnosť vyplýva zo zákona č. 79/2015 Z. z. o odpadoch v znení neskorších predpisov, ktorý zohľadňuje aj stanovené ciele EÚ týkajúce sa triedenia. Reálne správanie domácností však často zaostáva za týmito požiadavkami. Výsledky dotazníkového výskumu venovaného triedeniu slovenskými občanmi publikovaného v štúdiu

Skýpalovej (2023) ukazujú, že približne 88 % respondentov deklaruje, že triedi odpad. Stále je tu však 12 %, ktoré netriedi napriek zákonnej povinnosti. Faktorov, ktoré ovplyvňujú ochotu triediť, je pritom viacero.

Zahraničné štúdie poukazujú na význam dôvery v systém, dostupnosť kontajnerov, ale aj morálneho presvedčenia a sociálnych noriem (Rousta et al., 2017; Minelgaité & Liobikienė, 2019; Czajkowski et al., 2014). Ukazuje sa, že občania častejšie triedia, ak veria, že triedený odpad má zmysluplné využitie, ak je triedenie jednoduché a ak je podporené komunitným tlakom alebo pozitívnym príkladom.

Graf 1 prezentuje dáta z dotazníku zameraného na zisťovanie správania slovenských obyvateľov pri triedení odpadu. Vidíme, že s vyšším vekom sa zvyšuje počet ľudí, ktorí odpad triedia. Ukázalo sa tiež, že ženy separujú častejšie ako muži. Zo štatistického hľadiska sa však v štúdiu Skýpalovej (2023) premenné ako vek, pohlavie či veľkosť domácnosti nepotvrdili ako štatisticky významné. Naopak, ako štatisticky významné sa ukázali premenné týkajúce sa príjmu domácnosti a informovanosti o ďalšom

osude vytriedeného odpadu.

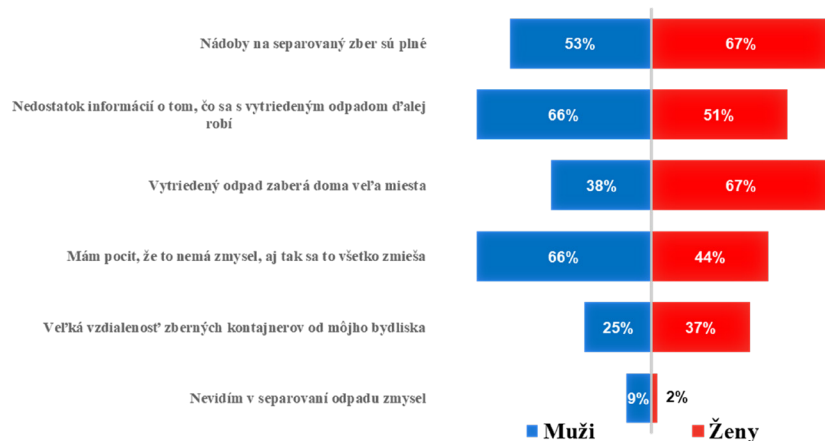
Ak chceme porozumieť, prečo ľudia triedia odpad – alebo prečo to nerobia – je dôležité opýtať sa ich priamo. Respondenti v našom výskume mali možnosť označiť, čo by ich motivovalo triediť viac. Výsledky ukazujú, že triedenie nie je len o farebných kontajneroch – ale najmä o dôvere, dostupnosti a pocite zmysluplnosti.

Najčastejšie uvádzanou motiváciou bola odpoveď „Recyklácia odpadu a jeho následné využitie“. Až 64 % respondentov – ženy o niečo viac než muži – uviedlo, že ich motivuje vedomie, že triedený odpad neskončí len ako dobre mienené gesto, ale sa naozaj premení na nový produkt. Rovnako silno (60 %) zaznela požiadavka na istotu, že separovaný odpad bude materiálovo využitý, čo poukazuje na jednoznačný deficit dôvery v systém. Ak občan neverí, že triedenie má reálny dopad, jeho ochota triediť klesá.

Tretím najčastejším faktorom bola dostupnosť zberných kontajnerov (44 %). Tu už vstupuje do hry pohodlie a infraštruktúra – triedenie nie je len o vôli, ale aj o tom, ako ďaleko je najbližšia nádoba na plasty.

Zaujímavý kontrast ponúkajú tzv. „druhoradé motivátory“. Napríklad finančná úľava za vytriedený odpad (systém „pay-as-you-throw“) oslovuje viac žien (39 %) ako mužov (37 %), ale rozdiel je minimálny. Reklama a informačné kampane majú výraznejší dopad na ženy – motivovali by 28 % z nich oproti 16 % mužov. To naznačuje, že osvetové

Graf 3: Bariéry triedenia odpadu na základe pohlavia

Prameň: dáta zo Skýpalová (2023).

aktivity by mali byť rodovo citlivé a komunikovať hodnotu triedenia diferencovane.

Na opačnom konci spektra sa nachádzajú odpovede typu „nemám záujem triediť odpad za žiadnych okolností“ – túto možnosť uviedlo len 0,7 % opýtaných, čo je dobrá správa pre tvorcov politik. Odmietnutie triedenia nie je masový jav. Skôr než o nezaujím ide o nedostatok dôvery, komfortu alebo pochopenia súvislostí.

Hoci triedenie odpadu je legislatívne povinné a environmentálne žiaduce, niektorí obyvatelia Slovenska ho napriek tomu vynechávajú. Prečo? Odpovede z dotazníka ponúkajú cenný pohľad za štatistickú oponu. Čo sa na prvý pohľad môže zdať ako „nezaujem“, je v skutočnosti komplexná kombinácia praktických bariér, nedôvery a nedostatku komfortu.

Najčastejšie udávaný dôvod, ktorý zdieľajú ženy aj muži, je ten najprozaickejší, „*nádoby na triedený zber sú plné*“. Tento problém uviedlo 46 % respondentov, pričom 67 % z nich boli ženy. Tento údaj zdanlivo jednoduchý problém premieňa na systémovú výzvu – aj keď občan má vôľu triediť, preplnená nádoba mu v tom zabráni. Triediť nie je možné, ak triediaci systém nie je fyzicky dostupný.

Druhý najčastejší dôvod, ktorý uviedlo 43 % respondentov, bol „nedostatok informácií o tom, čo sa s vytriedeným odpadom ďalej robí“. Tu je, naopak, väčšia citlivosť u mužov (66 % z tejto skupiny). Výpoveď je jasná: triediť budeme vtedy, keď budeme veriť, že triedenie má zmysel a výsledok. Ak odpad zmizne z očí a verejnosť nevie, či je reálne recyklovaný, nastáva psychologický úpadok motivácie.

Tretím najčastejším dôvodom bolo, že vytriedený odpad zaberá veľa miesta doma – častejšie ho uvádzali ženy (29 % oproti 12 % mužov). Tento dôvod odhaľuje architektonickú stránku triedenia – ak domácnosti nemajú kam umiestniť viacero nádob, triedenie sa stáva

nepohodlným, ba až obťažujúcim.

Znepokojujúce je, že až 40 % respondentov uviedlo „*mám pocit, že to nemá zmysel, aj tak sa to všetko zmieša*“. Táto odpoveď je zásadne dôležitá – nie preto, že by bola výnimočne častá, ale preto, že vypovedá o strate dôvery. Triedenie sa tu vníma ako fingovaná činnosť bez dopadu. Ak má environmentálna politika uspieť, musí tento dojem aktívne vyvracať.

Menej časté, ale stále prítomné sú aj dôvody

ako vzdialenosť kontajnerov od bydliska (24 % odpovedí) a celkové popretie zmyslu triedenia (4 % odpovedí). Tieto okrajové postoje však predstavujú skôr okraj než jadro problému.

Z dát je teda zrejmé, že triedenie odpadu nie je blokové nezáujmom, ale reálnymi funkčnými problémami systému a slabou komunikáciou jeho prínosov. Ak má byť triedenie účinné, musí byť pohodlné, dôveryhodné a zrozumiteľné. Inak ostane dobrým úmyslom na konci plnej žltej nádoby.

Od tradičnej lineárnej ekonomiky „take-make-use-dispose“ k cirkulárnej ekonomike „closed-loop“

Jarmila Vidová
KHP, NHF, EUBA

Úsilie o maximalizáciu produkcie, ekonomický rast, sa síce pozitívne odrazilo v zvyšovaní životnej úrovne a milióny ľudí po celom svete sa vymanili z tieňa chudoby. Nič to však nemení na fakte, že sa tento pozitívny efekt odrazil negatívne na obraze našej planéty výrazným zhoršením nášho životného prostredia. Keďže dopady spotreby sú ďaleko za hranicami udržateľnosti, začal sa už v 70. rokoch minulého storočia klásť väčší dôraz na nahradenie modelu „take-make-use-dispose“, založenom na neustálom raste a zvyšovaní spotreby zdrojov, novým výrobným modelom, čím by sa mohol zvýšiť efekt z využívania zdrojov a dosiahnuť súlad medzi hospodárskym rozvojom, životným prostredím a spoločnosťou. Modelom, ktorý má toto nastavenie a mohol by napomôcť dosiahnuť požadované, je cirkulárna ekonomika.

Cirkulárna ekonomika predstavuje systém, ktorý je charakteristický uzatvoreným cyklom (closed-loop) s prihliadnutím na prírodné a ľudské zdroje, vedu a technológie. Udržiava zdroje v používaní čo najdlhšie a prospieva podnikom, životnému prostrediu a ľuďom. Počiatky koncepcie cirkulárnej ekonomiky sa datujú do roku 1960, keď bol zaznamenaný zvýšený záujem o ochranu životného prostredia. Rozvoj cirkulárnej ekonomiky v medzinárodnom meradle zaznamenal výrazný vzostup po roku 1990.

Obrázok 1: Cirkulárna ekonomika založená na troch princípoch

Prameň: European Environment Agency (EEA).

Vychádzajúc z prác viacerých autorov (Allwood et al. 2011, Beek, 2016, Ghisellini et al. 2016, Gladek, 2017), je stratégia kruhovej ekonomiky založená na troch, štyroch, šiestich alebo až 9 princípoch. Princípy sú ekonomickým kódexom správania. Cirkulárna ekonomika založená na troch princípoch → udržanie produktov a materiálov v prevádzke → odpad a znečistenie → regenerácia prírodných systémov, ponúka obchodné príležitosti, ktoré nie sú k dispozícii v tradičnej lineárnej ekonomike a znižuje mnoho rizík. Výsledkom môže byť odolnejšie podnikanie a efektívna spotreba zdrojov.

Rámec štyroch princípov používa Európska únia (Princípy „4R“ – Reduce – Reuse – Recycle – Recover). Princíp zníženia (Reduce) predstavuje orientáciu ekonomiky na vedecký a technologický pokrok a inovácie s cieľom zefektívniť využitie zdrojov pri čo najmenšom používaní surovín a nízkou spotrebou energie. Princíp opakovaného použitia (Reuse) znamená požadovať výrobu výrobkov a obalových materiálov s predpokladom opakovaného použitia. Výrobcovia a konštruktéri by sa mali prioritne zameriavať na konštrukciu výrobkov s možnosťou opakovaného použitia, čím sa predĺži ich životný cyklus. Princíp recyklácie (Recycle) znamená, že po ukončení životnosti výrobkov a produktov je možné ich znovu použiť ako dostupné zdroje, na čo je potrebné vybudovať a podporovať rozvoj recyklačného priemyslu, ktorý prinavráti odpad, suroviny do výrobného

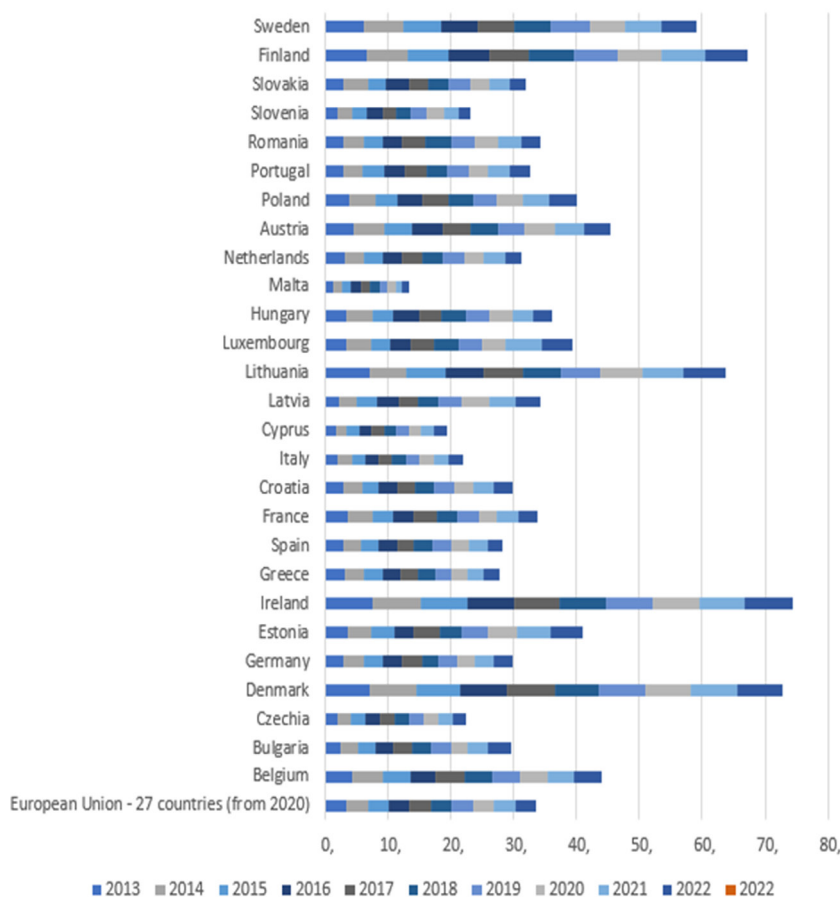
procesu alebo umožní jeho ďalšie použitie. Princíp Recover znamená premenu odpadu na nové zdroje, napríklad na výrobu elektriny, tepla, resp. paliva.

Globálna spotreba sa zvyšuje

Krajiny s vysokými príjmami spotrebujú šesťkrát viac materiálov na osobu ako krajiny s nízkymi príjmami. Spomedzi rôznych materiálových skupín je najvyššia spotreba nekovových nerastov, ktorá v roku 2020 predstavuje 50 % materiálovej stopy. Druhou väčšinou bola biomasa (23 %), za ňou nasledovali fosílna palivá (19 %) a kovy (9 %). Hoci nekovové nerasty tvoria veľkú časť celkovej materiálovej stopy, majú menší vplyv na životné prostredie a klímu ako kovy a fosílna palivá v pomere k ich podielu na materiálovej stope.

Nárast spotreby prírodných zdrojov sa odzrkadlil v raste globálnej materiálovej stopy, domácej

Graf 1: Materiálová stopa krajín Európskej únie

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

spotreby materiálu (DMC)¹ a materiálovej stopy (MF)². Schandl a Eisenmenger (2006) a Behrens et al. (2007) poukázali na obrovský rozsah využívania materiálov. Počas prvej dekády tohto storočia sa materiálová stopa, ktorá meria množstvo vyťaženej suroviny na uspokojenie spotrebiteľského dopytu, zvýšila globálne, rovnako ako množstvo materiálu použitého vo výrobných procesoch.

Podiel materiálovej stopy v EÚ, ktorú predstavuje dovoz, sa zvýšil zo 48 % v roku 2010 na 51 % v roku 2020. To naznačuje rastúcu závislosť EÚ od iných krajín pri uspokojovaní potreby materiálov. Od roku 2010 do roku 2020 zostala materiálna stopa EÚ relatívne stabilná: od roku 2010 do roku 2016 klesla o 7 % a od roku 2016 do roku 2019 sa zvýšila o 5 %. V roku 2020 sa materiálová stopa znížila o 5 % na 6,1 miliardy ton. Táto úroveň spotreby zdrojov presahuje „bezpečný prevádzkový priestor“ planéty na ťažbu zdrojov, čo znamená, že ak by svet spotreboval zdroje na úrovni EÚ, bola by prekročená kapacita

planéty poskytovať tieto zdroje. Celková materiálna stopa EÚ je teda nad celosvetovým priemerom a oveľa vyššia ako v krajinách s nízkymi a strednými príjmami.

¹ Domacia materiálová spotreba meria celkové množstvo materiálov priamo využívaných hospodárstvom a je definovaná ako ročné množstvo surovín vyťaženej z domáceho územia plus všetky materiálové dovozy (import) mínus všetky materiálové vývozy (export).

² Materiálová stopa (MF) - Indikátor kvantifikuje celosvetový dopyt po ťažbe materiálov (biomasa, kovové rudy, nekovové minerály a fosílna palivá) vyvolaný spotrebou a investíciami domácností, vlád a podnikov v EÚ. zahŕňa domácu ťažbu, množstvo obchodovaného tovaru, ťažbu materiálu potrebného na výrobu tovaru. Čím je MF určitého produktu výrazne vyššia ako jeho DMC, tým väčšie množstvo zdrojov sa využíva v globálnych dodávateľských reťazcoch, ktoré sa podieľajú na výrobe tohto tovaru.

Podiel globálnej DMC, ktorá sa pripisuje krajinám s vysokými príjmami, na základe údajov *Global Resources Outlook*, rýchlo klesá, a to z 52 % v roku 1970 na 22 % v roku 2017. Bolo to spôsobené rýchlo rastúcou DMC v krajinách s vyšším stredným príjmom, ktorá zvýšila svoj podiel na celosvetovom DMC z 33 % v roku 1970 na 56 % v roku 2017, a to najmä vďaka ázijsko-tichomorskému regiónu. Podiel DMC pripadajúci na krajiny s nižším stredným príjmom tiež vzrástol z 12 % na 19 %, avšak podiel nízkoprijmovej skupiny aj napriek zďaleka najrýchlejšiemu rastu populácie zostal nezmenený, a to pod 3 %. V roku 2021 bola v SR DMC 65 585 tis. ton, čo predstavuje 12,0 ton na obyvateľa (priemerná hodnota v rámci štátov EÚ bola 14,4 tony na obyvateľa). V období rokov 2005 až 2021 bol zaznamenaný pokles DMC/obyv. o približne 14 %. V roku 2021 domáca ťažba pre SR predstavovala 10,5 tony na obyvateľa, pričom priemerná hodnota v rámci EÚ bola 12,4 tony na obyvateľa. Dovozy tovarov predstavoval 8,6 tony na obyvateľa. Priamy materiálový vstup (DMI) bol 19,1 tony na obyvateľa (priemerná hodnota v rámci štátov EÚ bola 16,1 tony na obyvateľa). Domáca materiálová spotreba (DMC) predstavovala 12,0 ton na obyvateľa (priemerná hodnota v rámci štátov EÚ bola 14,4 tony na obyvateľa). DMC v SR v roku 2021 z najväčšej časti až 49,8 % tvorili nekovové nerastné suroviny, nasledovala biomasa s 26,6 %, energetické suroviny (17,4 %) a kovové nerasty (6,2 %). Dôležitú vypovedaciu schopnosť má aj veľkosť podielu dovozu na DMC. Čím je pomer tohto podielu väčší, tým je ekonomika daného štátu citlivejšia na náhodné výkyvy v zahraničnom obchode (nedostatok určitých komodít, neočakávané zvýšenie ich cien a podobne). Podiel

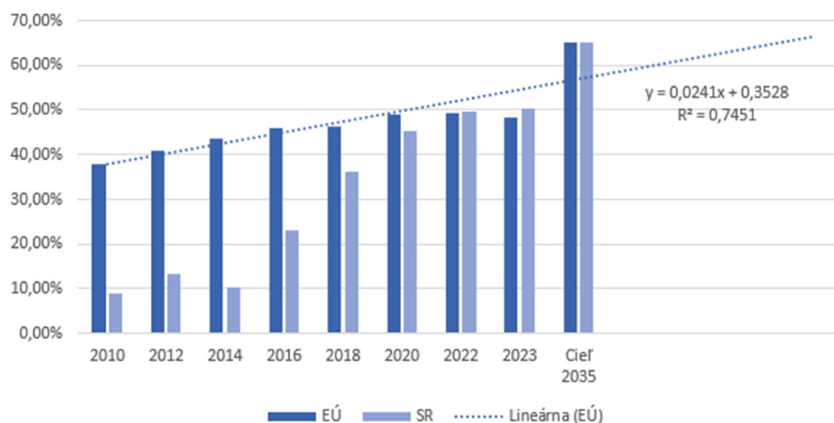
dovozu na DMC vzrástol z 50,3 % v roku 2005 na 71,8 % v roku 2021, čo znamená zvyšujúcu sa mieru závislosti slovenskej ekonomiky na dovoze surovín.

Popri sledovaní materiálovej stopy je dôležité ako tieto materiály využívame, čo z nich vyrobíme ako ich opätovne využijeme, recyklujeme. Mnohé regióny a krajiny sa však snažia zvýšiť materiálovú efektívnosť svojich ekonomík a znížiť celkový objem použitých materiálov. Európska únia, Japonsko a Čína majú politické rámce a zákony, ktoré podporujú efektívne využívanie zdrojov a usmerňujú investície do ekológie a sektorov hospodárstva, s cieľom podporovať trvalo udržateľnú spotrebu a výrobné postupy. Efektívne využívanie zdrojov je súčasťou politického programu EÚ už viac ako desať rokov. V marci 2010 Komisia prijala stratégiu Európa 2020, ktorej prioritou bolo podporovať ekologickejšie a konkurencieschopnejšie hospodárstvo, ktoré efektívnejšie využíva zdroje. V roku 2011 Komisia uverejnila hlavnú iniciatívu s názvom Európa efektívne využívajúca zdroje, ktorá predstavovala plán na zabezpečenie udržateľného hospodárskeho rastu prostredníctvom jeho oddelenia od využívania zdrojov. V roku 2015 Európska komisia vydala svoj prvý Akčný plán pre obehové hospodárstvo (CEAP 1), ktorého cieľom je znížiť tlak na prírodné zdroje a v nasledujúcom desaťročí zdvojnásobiť mieru obehového využívania materiálov. V rámci prechodu na cirkulárnu ekonomiku je možné merať pokrok k prechodu na obehovosť, napríklad meraním množstva recyklovaného odpadu v hospodárstve a podielu recyklovaného odpadu na celkovom množstve použitého materiálu v hospodárstve (CMUR). Zvýšením CMUR

(zvýšením množstva recyklovaného odpadu alebo znížením množstva použitého materiálu) je možné znížiť množstvo primárneho materiálu vyťaženého na výrobu a súvisiace negatívne vplyvy na životné prostredie a klímu.

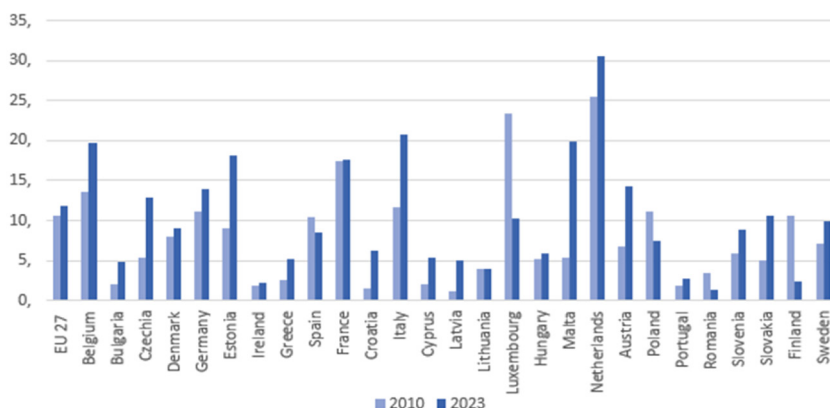
(Ne)cirkulácia využívania materiálov

Graf 2: Vývoj miery recyklácie SR a EÚ (v %)

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

V roku 2020 Komisia

Graf 3: Miera obehového využívania materiálov v krajinách Európskej únie (v %)

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

v reakcii na Európsku zelenú dohodu vydala CEAP 2. V nadväznosti na CEAP 1 tento plán obsahuje ďalších 35 opatrení na podporu obehového hospodárstva. V CEAP 2 sa zároveň stanovuje ambiciózny cieľ do roku 2030 v EÚ zdvojnásobiť tzv. obehové využívanie materiálov (t. j. podiel recyklovaných materiálov, ktoré sa vracajú späť do hospodárstva). Na základe Správy o rozdieloch v obehovom hospodárstve, síce používame viac recyklovaných materiálov, ale dopyt po surovinách rastie ešte rýchlejšie. Spotreba recyklovaných materiálov sa medzi rokmi 2018 a 2021 zvýšila o 200 miliónov ton. Celková miera obehovosti však klesá a aj keby sme recyklovali všetky materiály, ktoré sú technicky recyklovateľné, globálna miera obehovosti by dosiahla iba približne 25 %. Hoci sa CMUR (miera obehového využívania materiálov - circular material use rate)³ EÚ za posledných 13 rokov mierne rozšíril, z 10,7 % v roku 2010. Medzi krajinami sa pozorujú značné rozdiely v CMUR, ktoré sa v roku 2023 pohybujú od 30,6 % (v Holandsku) do 1,3 % (v Rumunsku). To odráža významné štrukturálne rozdiely v recyklačných kapacitách krajín a v ich úrovni spotreby materiálov. V Holandsku a Taliansku tvoril recyklovaný materiál viac ako 20 % (jedna z piatich ton) použitého materiálu. Úroveň CMUR pre Holandsko je teraz oveľa vyššia (o viac ako sedemdesiat bodov) ako cieľ EÚ na rok 2030, čo znamená, že úroveň sú dosiahnuteľné. Väčšina krajín EÚ (22 z 27) rozšírila svoje CMUR od roku 2010. Najväčší absolútny nárast CMUR (viac ako päť percentuálnych bodov) bol zaznamenaný na Malte, v Taliansku, Estónsku, Rakúsku, Belgicku a na Slovensku. Niektoré krajiny ovplyvnili relatívny

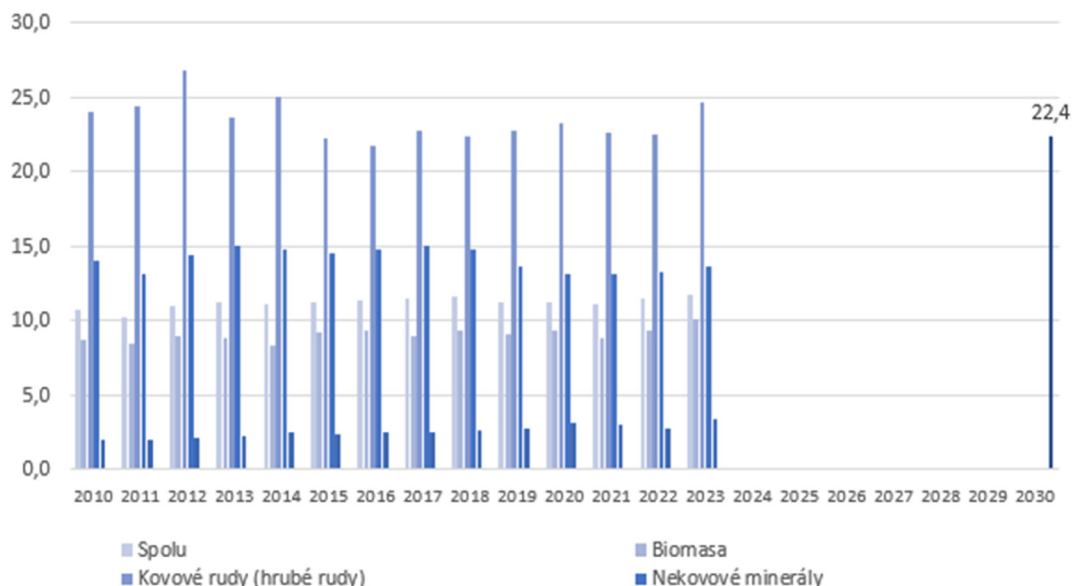
³ Miera obehovosti materiálov v hospodárstve a vzťahuje sa na podiel recyklovaného odpadu na celkovom množstve použitého materiálu v hospodárstve.

nárast svojich CMUR, pričom Slovensko, Chorvátsko a Malta v rokoch 2010 až 2023 viac ako strojnásobili svoj CMUR, aj keď z veľmi nízkeho základu. Výrazný pokles CMUR však bol zaznamenaný vo Fínsku, Rumunsku, Luxembursku a Poľsku.

Recyklovaný materiál predstavoval 11,8 % použitého materiálu v roku 2023, čo predstavuje nárast o 1,1 nákladového bodu

oproti bodu roku 2010. Stále to však znamená, že hospodárstvo je väčšinou lineárne. Tento trend je spôsobený najmä zvýšením úsilia o recykláciu odpadu, ktoré vedú k splneniu cieľov EÚ v oblasti recyklácie. Medzitým domáca spotreba materiálov zostala stabilná. Nekovové minerály tvoria viac ako 50 % celkovej spotreby materiálu a ich CMUR sa od roku 2010 znížil. CMUR sa v rokoch 2010 až 2023 zvýšili v prípade biomasy, kovov a fosílnych materiálov. CMUR je najväčšie, pričom v roku 2023 je takmer 25 % pre kovové rudy a len mierne nad 3 % pre fosílné materiály. To odráža odlišnú povahu materiálov a ich použitie. Recyklácia kovov je technicky jednoduchšia a ekonomická, čo sa vracia späť do ekonomiky. Fosílna palivá sa väčšinou spaľujú, a preto sa nedajú recyklovať.

Stratégie prevádzkového hospodárstva majú zachovanú hodnotu a zostávajúcu životnosť výrobkov. Môžu znížiť spotrebu zdrojov, a tým znížiť vplyv na životné prostredie a klímu. Splnenie cieľa zdvojnásobenia CMUR by znamenalo zvýšenie z 11,8 % (2023) na 22,4 % do roku 2030. To si vyžaduje, aby sa CMUR každoročne zvyšoval o viac ako 1,5 percentuálneho bodu, čo je dvojnásobok nárastu za celé posledné desaťročie. EÚ preto nie je na dobrej ceste k zdvojnásobeniu CMUR do roku 2030, a to aj vzhľadom na prognózy OECD týkajúce sa možného budúceho dopytu po materiáloch. Vyžaduje sa zvýšená recyklácia spojená so zníženou spotrebou materiálu. Vzhľadom na to, že ťažba materiálov má rôzne vplyvy na prostredie, je potrebné realizovať opatrenia na zlepšenie životného prostredia, s cieľom znížiť environmentálne tlaky. Otázkou je, či je v to súčasnom štádiu vývoja aj reálne.

Graf 4: Miera obehového využívania materiálov v EÚ podľa materiálových skupín (%)

Poznámky: Údaj za rok 2030 predstavuje hodnotu cieľa.

Prameň: Circular material use rate in the EU and breakdown by material group between 2010 and 2023. European Environment Agency.

Napriek pokroku a zmenám politik je v súčasnosti globálna ekonomika v súčasnosti len na 6,9 % obehová. Na riešenie tohto stavu je nevyhnutné uskutočniť podstatné zmeny v ekonomických systémoch, zmeny v správaní a hodnotách nielen na národnej úrovni, ale aj na úrovni jednotlivcov. Jednotlivci zohrávajú dôležitú úlohu pri presadzovaní trvalo udržateľného rozvoja prijímaním environmentálne zodpovedného správania sa, čoho prejavom je prístup k spotrebe,

nákupným zvyklostiam. Tento prístup môže prispieť k zníženiu globálnej spotreby materiálov o jednu tretinu.

Prechod na cirkulárnu ekonomiku, môžeme považovať za inováciu, ktorá však musí byť akceptovaná spoločnosťou. Všetky procesné zmeny súvisiace s ďalším fungovaním nášho života na planéte si zároveň vyžadujú pochopenie, že cirkulárna ekonomika je viac ako len odpadové hospodárstvo.

Ako počuť Slovensko k nižšej korupcii? Behaviorálna ekonómia ponúka perspektívu

Cyril Lašu
externý doktorand KFIN, NHF, EUBA

Korupcia predstavuje individuálne neetické a nečestné správanie, ktoré narúša osobné morálne hodnoty, s cieľom uprednostňovať osobný zisk pred kolektívnym blahobytom. Rozhodovanie o (ne)korupčnom správaní nadobúda charakter individuálneho finančného rozhodnutia, ktoré je podmienené behaviorálnymi faktormi. Tradičné prístupy ponímania korupcie vychádzajú z predpokladu racionálnej kalkulácie jednotlivca. Behaviorálna ekonómia však ukazuje, že rozhodnutie poskytnúť alebo prijať úplatok, je komplexný proces, ovplyvnený kognitívnymi skresleniami a heuristikami. Behaviorálna veda zároveň identifikovala viaceré prístupy počuť, ktoré sa v praxi osvedčili ako účinné v boji proti korupcii. Cieľom tohto príspevku je ukázať možnosti uplatnenia poznatkov behaviorálnej ekonómie v slovenskom kontexte, a analyzovať, ako tieto prístupy môžu podporiť protikorupčné nástroje na mikroúrovni.

Slovensko sa podľa Transparency International, v jednom z najcitovanejších rebríčkov vnímania korupcie (CPI), umiestnilo v roku 2024 na 59. mieste zo 180 krajín Sveta. Prepad Slovenska o 12 priečok v indexe a prepád skóre o 5 bodov v porovnaní s predchádzajúcim rokom 2023 predstavuje najvýraznejšie zmeny za posledných 10 rokov. Súčasne nastavený systém boja proti korupcii sa zdá byť nedostatočný. Neefektívnosť systému v boji proti korupcii motivuje vedcov po hľadani alternatívnych riešení, ktoré popri legislatívnych normách a zákonoch, efektívne podpora jednotlivcov k etickejším finančným rozhodnutiam. Behaviorálna ekonómia a jej nástroj počuť angl. nudge, sa zdá byť účinným prostriedkom. V rámci tejto práce analyzujeme individuálne rozhodovacie procesy s ohľadom na behaviorálne predsudky, sociálne normy a stimuly. Sústreďme sa na identifikáciu počutí účinných na znižovanie motivácie korupčného správania na mikroúrovni v Slovenskej republike. Skúmame dôvody, prečo sa ľudia na Slovensku zapájajú do korupcie aj v situáciách, keď by bolo pre nich výhodnejšie konať eticky. Zároveň analyzujeme možnosti uplatnenia behaviorálnych zásahov nudge, s cieľom nasmerovať ľudí k čestnejšiemu finančnému správaniu.

Vnímanie rizika pri rozhodovaní v rámci prospektovej teórie

Opierame sa tu o princípy behaviorálnej ekonómie, ktorá skúma individuálne ekonomické rozhodovanie a dôsledky konania na základe psychologických princípov. Výskum behaviorálnej ekonómie potvrdil, že ľudia pri finančných voľbách racionálne kalkulujú výnosy a náklady, pričom je ich rozhodovanie ovplyvnené sociálnymi a psychologickými vplyvmi (Cartwright, 2023). Rozhodnutie poskytnúť alebo prijať úplatok je možné rozumieť ako ekonomické rozhodnutie, pri ktorom jednotlivci zvažujú očakávaný zisk a potenciálne riziko vo forme sankcie, pričom zohľadňujú aj morálne náklady a spoločenské normy (Köbis, 2022). Pomocou behaviorálnej ekonómie dokážeme porozumieť komplexným rozhodovacím procesom ľudí, ktoré významne ovplyvňujú individuálne správanie. To nám umožňuje upraviť štandardný ekonomický model tak, aby lepšie zodpovedal reálnemu pozorovanému správaniu ľudí (Cartwright, 2023).

Prospektová teória, ako jeden zo základných pilierov behaviorálnej ekonómie, ukazuje, že skreslené vnímanie potenciálne "takmer istého" zisku, môže

viest' k podceňeniu rizika "takmer neistej" straty. Ľudia sa pri rozhodovaní nezameriavajú na celkové konečné bohatstvo, ale skôr pripisujú hodnotu ziskom a stratám. Zároveň priradujú pri rozhodovaní konečným výsledkom skreslené pravdepodobnosti váh (Tversky, Kahneman, 1992, Kahneman, 2011). Ovplyvnené vnímanie pravdepodobností zisku a strát spôsobuje nesprávne vyhodnocovanie rizík, a to buď nadhodnotením istoty, alebo podhodnotením malej pravdepodobnosti straty - sankcie. Podľa behaviorálnych štúdií v prípade tzv. efektu istoty ľudia nadhodnocujú isté výsledky v doméne ziskov, čo zvyšuje ich averziu k riziku. Naopak v doméne strát sú ochotnejší pri malých pravdepodobnostiach zisku, podstúpiť riziko, a to aj v prípade vysokej potenciálnej straty. V rámci tzv. efektu možnosti sú ľudia ochotní podstúpiť riziko aj pri nízkych pravdepodobnostiach vysokého zisku, alebo sa snažia takýmto konaním vyhnúť malej pravdepodobnosti veľkej straty (Tang a kol., 2023). Kahneman (2011) tieto rozdiely v postojoch vnímania rizika a pravdepodobností zhrnul graficky do štvorzložkového modelu (obrázok č. 1). Ak teda jednotlivec zvažuje prijatie úplatku vo výške 1 000 €, pri pravdepodobnosti odhalenia 5%, môže dochádzať k skreslenému váženiu potenciálnych ziskov a strát. Napriek tomu, že je pravdepodobnosť odhalenia a trestu veľmi nízka, býva ešte podhodnocovaná s odôvodnením "Šanca, že ma chytia je veľmi nízka, určite sa nič nestane." Naopak, istota zisku je nadhodnotená, vďaka čomu je 95% šanca okamžitého zisku 1 000 € vnímaná ako istý príjem.

Kognitívne skreslenia, ktoré vznikajú v dôsledku nesprávneho vyhodnocovania pravdepodobnosti zisku a rizika vo forme sankcií, môžu motivovať

jednotlivcov ku korupčnému správaniu. Potvrdzuje to teóriu, že rozhodovanie významne ovplyvňované individuálnymi preferenciami, presvedčeniami, spôsobom spracovania informácií, averziou k strate, zaujatosťou status quo, či pôsobením sociálnych noriem. V dôsledku toho sa jednotlivci nemusia vždy rozhodnúť racionálne (Thaler, Sunstein, 2008). Platí to aj pri korupčnom správaní, kde vplyv moci, sebakontroly, tolerancie a akceptácie rizika významne umocňuje neetické správanie (Dupuy, Neset, 2018). Behaviorálne rozšírený rámec o analýzu korupcie ponúka štúdia od Muramatsu a Bianchi (2021). Na jednej strane popisujú korupčné správanie ako výsledok racionálnej kalkulácie jednotlivca, ktorí berie do úvahy zisk a riziko. Na druhej strane ako výsledok kognitívnych skreslení, heuristik, sociálnych noriem a tlaku na zachovanie pozitívneho sebaobrazu jednotlivca (Muramatsu a Bianchi, 2021). Podobne ako finančné rozhodovanie aj korupčné rozhodovanie súvisí s úrovňou osobného rizika a výškou zisku, kedy účinok trestov u ľudí s vysokou toleranciou rizika môže byť prehliadaný a nemusí byť efektívny (Cadot, 1987). Jednotlivec je preto pri rozhodovaní zaneprázdnený množstvom psychologických faktorov, čo spúšťa nevedomé a automatické rozhodovacie procesy. Kahneman (2011) potvrdil u ľudí dva typy procesov rozhodovania - rýchly a pomalý. Prvý, nazývaný aj ako Systém 1, spúšťa automatické a rýchle myslenie, s malým alebo žiadnym úsilím, zatiaľ čo Systém 2 prideluje pozornosť vedomým duševným činnostiam, ktoré si vyžadujú zložité výpočty (Kahneman, 2011). Tieto dva termíny systémov pôvodne klasifikovali psychológovia Keith Stanovich a Richard West (2011) vo výskume na analýzu teórie duálneho procesu (Stanovich, West, 2011). Tieto dva systémy dopĺňa Systém 3, nazývaný

Obrázok 1: Štvorzložkový model

	Zisky	Straty
Vysoká pravdepodobnosť Efekt istoty	95 % šanca vyhrať 1 000 € Strach zo sklamania Averzia voči riziku Prijatie nepriaznivého vyrovnania	95 % šanca prehrať 1 000 € Nádej vyhnúť sa strate Vyhľadávanie rizika Odmietnutie priaznivého vyrovnania
Nízka pravdepodobnosť Efekt možnosti	5 % šanca vyhrať 1 000 € Nádej na veľký zisk Vyhľadávanie rizika Odmietnutie priaznivého vyrovnania	5 % šanca prehrať 1 000 € Strach z veľkej straty Averzia k riziku Prijatie nepriaznivého vyrovnania

Prameň: Kahneman, Thinking, fast and slow, 2011, str. 317.

aj ako korupcia, pričom zahrňa korupčné myslenie, ktoré „funguje reflexívne, ale rýchlo, pričom rýchlosť reakcie závisí od výšky príjmu, úrovne pravidiel, kontroly a trestov” (Monteverde, 2020, str. 11). Ide o rýchle a automatizované reakcie v korupčnom prostredí, kde sa neetické správanie stáva naučeným a normálnym reflexom.

Motivácia správať sa korupčne

Ľudia sú vypočítaví, používajú stratégie na dosiahnutie svojich cieľov pričom sa snažia sa maximalizovať úžitok (Dupuy, Neset, 2018). Motivácia zapojiť sa do korupčného rozhodnutia nie je vnímaná zo strany rozhodovateľa ako strata, ale ako príležitosť na zisk, čo má zásadný vplyv na vnímanie rizika sankcie (Monteverde, 2020). Skreslené vnímanie rizika motivuje k neetickému správaniu, dokonca aj ľudí, ktorí sa za normálnych okolností správajú eticky (Feldman, 2017). Psychologická motivácia vlastniť peniaze zásadne ovplyvňuje ľudský úsudok konať neeticky, čo zvyšuje myslenie orientované na zisk a podporuje ochotu konať korupčne. Ak sa jednotlivci rozhodujú zúčastniť sa na korupcii, čelia rozhodnutiu medzi očakávaným ziskom z legálneho rozhodnutia a neistým, ale vyšším nelegálnym ziskom s určitou pravdepodobnosťou odhalenia a trestu. Korupčné správanie tak nadobúda charakter hazardnej hry (Cadot, 1987). „O voľbách sa hovorí, že sú averzné voči riziku, ak sa uprednostňuje istá vec, a vyhľadávajúci riziko, ak sa uprednostňuje hazard” (Kahneman, 2011, str. 317). Jednotliviec kalkuluje v takejto situácii očakávaný úžitok z korupčného rozhodnutia, pričom berie do úvahy osobné vnímanie rizika a pravdepodobností príjmu vs. straty. Vicente Monteverde (2020) navrhol model príjmu z korupcie nasledovne:

Konečný príjem z korupcie = potencionalný zisk X (% úroveň štandardov + % úroveň kontroly + % úroveň trestu) = $\Sigma/3$.

Na základe tohto modelu je príjem z korupcie závislý od troch úrovní – štandardov noriem, kontroly a úrovni trestu. Vyššia percentuálna úroveň týchto troch úrovní, spôsobí nižší príjem z korupcie (Monteverde, 2020). To potvrdzuje všeobecnú teóriu, v ktorej sa považuje za účinný boj proti korupcii zníženie príležitostí na korupciu a zvýšenie zapojenia spoločenských aktérov a normatívnych bariér (Vannucci, 2015). Veľmi známa myšlienka postrčenia sa zdá byť prakticky overiteľná a nízkonákladový nástroj na zvýšenie vnímania úrovni štandardov,

kontroly a trestu. Zvýšenie tohto vnímania môže ľudí efektívnejšie usmerniť k etickejším a zároveň ekonomicky výhodnejším finančným voľbám. Thaler a Sunstein (2008) popísali princípy nudge ako jemné intervencie, ktorých cieľom je usmerniť jednotlivcov pomocou architektúry prostredia k lepším rozhodnutiam tak, aby zachovávali slobodu rozhodnutia (Thaler, Sunstein, 2008). Napríklad Köbis a kol. (2022) vo svojej štúdií potvrdili pozitívny vplyv sociálneho postrčenia, ktoré môže znížiť motiváciu úplatkárstva. Realizovali terénny laboratórny experiment v Juhoafrickej republike, ktorého cieľom bolo zmeniť vnímanie korupcie u ľudí a následne znížiť ich ochotu zapojiť sa do úplatkárstva pomocou pošťuchnutia. Výsledky potvrdili pozitívny vplyv vystavených plagátov s popisnými normami, ktoré zmenili spoločenské vnímanie a ochotu ľudí zapojiť sa do podplácania (Köbis a kol., 2022). Indická mimovládna organizácia 5th Pillar v boji proti korupcii distribuovala bankovky s nulovou hodnotou s odkazom „Sľubujem, že neprijmem ani neposkytnem úplatok”. Odovzdanie tejto bankovky namiesto úplatku signalizovalo zdvorilí nesúhlas s korupciou, čo zvýšilo psychologické náklady korupcie vo forme hanby alebo strachu konať korupčne (World Bank, 2011). V experimente OECD, realizovanom na Slovensku v roku 2023, boli testované dve pošťuchnutia zamerané na zlepšenie vedomia rizika korupcie. Použité k tomu boli doplňujúce informatívne správy, ktoré vychádzali zo sociálnych noriem, o ktorých sa zistil pozitívny vplyv na zmenu etického správania (OECD, 2024). Sociálne normy ako nudging vo forme informácií o spoločenských normách dokážu byť veľmi efektívny (Thaler, Sunstein, 2021).

Naopak zaujaté korupčné rozhodovanie jednotlivcov fixujúcich sa na profit vo forme peňazí, vyvoláva zmeny v správaní a jednotlivci môžu v takejto situácii prehliadať potencionalné riziká, a byť náchylnejší urobiť neetické rozhodnutie. Zníženie morálnej citlivosti u ľudí pri korupčnom rozhodovaní spôsobujú nevedomé a klamlivé procesy v myslení, čo je typické ak sú predmetom rozhodovania peniaze (Feldman, 2017). Štandardne ak ľudia čiaci hrozbe, majú obavy. Váhy obáv sú premietnuté vo výsledku rozhodnutia. Ak však do rozhodovacieho procesu vstúpi príležitosť, nebudú obavy úmerné pravdepodobnosti hrozby (Kahneman, 2011). Dokonca aj ľudia, ktorí za normálnych okolností dodržiavajú etické a morálne zásady, sa môžu zapojiť do korupčných činov (Feldman, 2017). Vohs (2015) vo svojej štúdií potvrdil u jednotlivcov

znížené vnímanie sociálnych informácií, ak bolo rozhodovanie stimulované peniazmi. Vizualizácia peňazí, podnety textov s peňažným kontextom, alebo fyzická manipulácia s peniazmi pôsobuje u ľudí menšiu ochotu spolupracovať, byť nápomocní a empaticí. Peňažné stimuly motivujú jednotlivcov uvažovať ako racionálnych agentov, ktorí porovnávajú náklady a zisk (Vohs, 2015).

Analýza korupčného správania na Slovensku

Keď ľudia vnímajú systém ako nespravodlivý, vstupujú do rozhodovania s pocitom straty. Podľa prospektovej teórie to vyvoláva u ľudí väčšiu chuť riskovať, a zapájať sa do neetických rozhodnutí, keďže sa snažia tieto straty vykompenzovať. Potvrďuje to fakt, že konanie ľudí sa sústreďuje na vyhľadávanie rizika s cieľom maximalizovať očakávaný úžitok a osobné finančné výhody (Tang a kol., 2023). Racionálne motivovaní jednotlivci s väčšou pravdepodobnosťou uprednostnia maximalizáciu vlastných záujmov pred záujmami kolektívu, najmä ak existujú informačné asymetrie a nemožnosť kontroly (Köbis a kol., 2016). Takéto rozhodovanie vytvára impulzy pre vznik korupcie, ktorej výskyt je mimoriadne zložitý priamo merať. Existujú však indexy, zamerané na meranie korupcie, ktoré umožňujú získať komplexný obraz o korupčnom správaní jednotlivcov v spoločnosti. V kontexte Slovenskej republiky analyzujeme dostupné údaje súvisiace s korupciou a individuálnym neetickým správaním pri rozhodovaní. V analýze vychádzame zo správy OECD (2024), Corruption Perceptions Index (CPI) od Transparency International a Human Development Index (HDI), ktorý každoročne zostavuje Rozvojový program OSN (UNDP).

Korupciu sa prejavuje na individuálnej úrovni najmä vo forme úplatkárstva, zatiaľ čo inštitucionálna rovina korupcie môže zahŕňať aj praktiky ako rodinkárstvo, pričom ide výhradne o individuálne rozhodnutie, často ovplyvnené vnútornými aj vonkajšími motívmi. Trestnoprávna úprava korupcie v Slovenskom trestnom zákone č. 300/2005 Z.z. okrem iného rozlišuje všeobecné skutkové podstaty pomenované ako prijímanie úplatku, podplácanie a nepriama korupcia (Gábris, 2022, str. 431). V slovenskom ponímaní známe aj ako “pozornosť”, pod čím sa vo všeobecnosti rozumie prijať alebo poskytnúť dar, peniaze alebo protislužbu s cieľom získať výhodu (USAID, World Bank, 2000, str. 4).

Dôvody motivácie zúčastniť sa na korupčnom

správaní sú rôzne. Výskumy naznačujú významné rozdiely v korupčnom správaní pozorované v rámci niektorých demografických faktorov ako kultúra, pohlavie alebo vek. Významné rozdiely vnímania korupcie boli potvrdené aj v rámci kultúr na základe CPI indexu. Nečestnosť, ktorá sa spravidla chytá príležitosti dominuje medzi krajinami v CPI indexe s nízkou vnímanou korupciou. Zatiaľ čo v krajinách umiestnených vyššie v rebríčku korupcia síce existuje, len sa vykonáva sofistikovanejším spôsobom. Niektoré štúdie potvrdili u žien nižšiu toleranciu rizika, čo spôsobuje menšiu ochotu podieľať sa na prijímaní úplatku v porovnaní s mužmi (Menocal a kol., 2015). Štúdia OECD (2024) potvrdila na Slovensku vyššiu ochotu komunikovať riziká týkajúce sa korupcie u mladších respondentov v porovnaní so staršími. Pozitívny účinok poštuchnutia vo forme dodatočnej informácie so sociálnym kontextom bol zaznamenaný tiež u najmladších respondentoch (OECD, 2024).

Komplexný obraz o individuálnom správaní v oblasti korupcie na Slovensku ponúka štúdia Global Corruption Barometer – European Union od Transparency International (2021), založená na reprezentatívnom prieskume vo všetkých 27 členských krajinách EÚ. Výskum sa týkal vnímania korupcie v sektoroch politiky, podnikateľského prostredia, súdnictva a občianskej spoločnosti, pričom bral do úvahy iniciatívu krajiny bojovať proti korupcii. Podľa výsledkov prieskumu vnímalo zvyšujúci sa trend korupcie na Slovensku v priebehu predchádzajúcich 12 mesiacov 19% Slovákov (v porovnaní s priemerom v EÚ na úrovni 32%). Naopak, až 39% opýtaných vníma pozitívny trend poklesu korupcie, čo predstavuje najoptimistickejší postoj spomedzi krajín EÚ (priemer EÚ je 16%). Viac ako 80% opýtaných vníma korupciu v politike ako vážny problém, zároveň si 61% Slovákov myslí, že vláda dostatočne bojuje proti korupcii, čo je výrazne nad európskym priemerom 43%. Tieto výsledky naznačujú tendenciu spracovávať informácie spôsobom, ktorý zodpovedá vlastným túžbam a už existujúcim presvedčeniam, čo motivuje mať ľudí aj pri korupčnom správaní pozitívny obraz o sebe samom (Feldman, 2017).

OECD (2024) uskutočnila v roku 2023 behaviorálny experiment so zamestnancami verejnej správy Slovenskej republiky. Výskum ukázal, že zamestnanci nekomunikujú potenciálne korupčné riziká, hoci o nich často vedia. Cieľom experimentu bolo zvýšiť ochotu komunikácie korupčných rizík pomocou

zásahov nudge. Prvý zásah vystavil jednotlivcov pozitívnym príkladom etického líderstva. Druhý zásah mal za úlohu zvýšiť povedomie o význame komunikácie rizík. Výsledky ukázali, že intervencia s etickým líderstvom zvýšila ochotu komunikovať riziká o 14 percentuálnych bodov, a poskytnutie dodatočných informácií o 9 percentuálnych bodov (OECD, 2024). Tieto zistenia dopĺňajú poznatky zo štúdie Global Corruption Barometer – European Union (2021), založenej na reprezentatívnej vzorke 2000 respondentov zo Slovenska. Výskum zistil, kde Slováci skutočne platia úplatky alebo využívajú osobné kontakty na získanie výhod. Počas posledných 12 mesiacov od realizovania výskumu priznalo zaplatenie úplatku 11% respondentov využívajúcich služby verejného sektora. Osobné kontakty v štátnej správe využilo 26% respondentov. Hoci 77% Slovákov je presvedčených v schopnosť jednotlivca ovplyvniť boj proti korupcii, len 37% by dokázalo korupciu nahlásiť bez obavy. Strach z nahlásenia korupcie a prípadnej odvety má 50% respondentov (Transparency International, 2021). Tieto výsledky poukazujú na rozdiely medzi individuálnou skúsenosťou a verejným vnímaním systémovej korupcie, ako aj význam psychologických a sociálnych faktorov pri korupčnom správaní jednotlivcov.

Dostupnosť rýchleho a ľahko dosiahnuteľného výnosu motivuje ľudí k neetickému správaniu. Behaviorálne výskumy potvrdzujú, že miera vnímania rizika odhalenia korupčného správania zohráva kľúčovú odstrašujúcu úlohu. Čím vyššia je pravdepodobnosť odhalenia a čím viac sa o odhalených prípadoch informuje verejnosť, tým silnejšie pôsobí tento faktor ako prevencia pred neetickým konaním. Dostupné dáta zo Slovenska potvrdzujú rozdiely medzi individuálnou skúsenosťou a vnímaním korupcie, ako aj medzi deklarovanou ochotou nahlásovať korupciu a reálnym správaním jednotlivcov. Korupcia tak nie je len zlyhaním systému, ale aj výsledkom individuálneho rozhodovania, ovplyvneného osobným vnímaním rizika a kognitívnymi skresleniami. Efektívne zapájanie občanov prostredníctvom prístupov “zdola nahor” dokáže vyvíjať tlak na lídrov k etickejšiemu správaniu. Behaviorálne nástroje, ako sú informačné a sociálne poštuchnutia, môžu účinne zvýšiť vnímané riziko odhalenia a motivovať aj nerozhodnutých jednotlivcov k etickým voľbám. Takéto zásahy sú obzvlášť účinné v situáciách, kde sa jednotlivci rozhodujú medzi výhodami z korupcie a dodržiavaním pravidiel.

Stredná Európa pod lupou: Bohatstvo, spotreba a úspory v tieni Západu?¹

Patrícia Krupová
KPOI, NHE, EUBA a NBS

Stredná a východná Európa (CEE) ponúka zaujímavý priestor na skúmanie bohatstva, spotreby a úspor domácností, najmä pre jej špecifické ekonomické charakteristiky a rozdiely oproti iným častiam EÚ. Slovensko a jeho geografickí susedia zdieľajú medzi sebou mnoho podobného, a zároveň výrazne odlišného od západnej či južnej Európy.

Priemerná miera úspor domácností v stredoeurópskom regióne zaostáva za úrovňami zakladajúcich členov Únie. Podľa údajov OECD z roku 2022 boli čisté úspory ako podiel z disponibilného príjmu záporné napr. v prípade Slovenska, čo poukazuje na jeho zraniteľnosť voči ekonomickým šokom, ako je inflácia, strata príjmu či zdravotné problémy.

V rámci EÚ sa miery úspor výrazne líšia – bohatšie krajiny zvyčajne vykazujú vyššie úspory, zatiaľ čo chudobnejšie štáty, vrátane tých v strednej a východnej Európe, sú citlivejšie na výkyvy v

príjmoch. Podľa Eurostatu (2023) je priemerná miera úspor vo V4 približne 12,01 %, čo je výrazne menej než 15,5 % priemer zakladajúcich členov EÚ. Zároveň sa v rámci EÚ ukazujú veľké rozdiely aj v spotrebe. Podľa Eurostatu (2020) v polovici krajín EÚ platí, že priemerné výdavky na spotrebu pre najbohatších 20 % populácie sú viac než dvojnásobné oproti najchudobnejším 20 %.

Pri pohľade na mikroúdaje zo Zisťovania o financiách a spotrebe domácností (HFCS) môžeme pozorovať podobné vzorce, na ktoré poukazujú už spomenuté agregované údaje.

Na analýzu boli použité údaje zo štvrtej vlny prieskumu HFCS, ktorý prebieha pod záštitou Európskej centrálnej banky. Analyzovaná vzorka pokrýva krajiny uvedené v tabuľke 1.

¹ Článok bol podporený z projektov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky VEGA 1/0660/23 a APVV-23-0329.

Tabuľka 1: Krajiny EÚ zahrnuté do prieskumu HFCS

stredná a východná Európa	západná a južná Európa
Česká republika (CZ)	Rakúsko (AT)
Estónsko (EE)	Belgicko (BE)
Chorvátsko (HR)	Cyprus (CY)
Maďarsko (HU)	Nemecko (DE)
Litva (LT)	Španielsko (ES)
Lotyšsko (LV)	Fínsko (FI)
Slovinsko (SI)	Francúzsko (FR)
Slovensko (SK)	Grécko (GR)
	Írsko (IR)
	Taliansko (IT)
	Malt (MT)
	Holandsko (NL)
	Portugalsko (PT)

Rakúsko je vybrané ako referenčná krajina spomedzi západo- a juhoeurópskych krajín na porovnanie priemerného bohatstva, spotreby a úspor medzi krajinami, tzn. hodnoty prezentované v nasledujúcich grafoch ukazujú na rozdiely v jednotlivých krajinách v porovnaní s referenčnou krajinou. Rakúsko slúži ako zaujímavý stredobod – nie je najbohatšie ani najviac spotrebúvajúce, ale reprezentuje vyšší európsky štandard, ku ktorému sa iné krajiny porovnávajú. Každý graf má dve časti, na ľavej strane grafov sú zobrazené koeficienty prislúchajúce krajinám strednej a východnej Európy (modré body), zatiaľ čo napravo sa nachádzajú koeficienty reprezentujúce západnú a južnú Európu (červené body). Hodnoty okolo nuly poukazujú na blízkosť priemernej úrovne bohatstva, spotreby či úspor voči Rakúsku, kladné hodnoty o ich vyššej priemernej úrovni, hodnoty pod nulou o nižšej priemernej úrovni.

Prameň: vlastné spracovanie.

Tabuľka 2: Čisté bohatstvo domácností

Aktíva	Pasíva (záväzky)
Hlavné bývanie (hlavná nehnuteľnosť)	Hypotéka na hlavné bývanie
Ostatné nehnuteľnosti	Hypotéky na ostatné nehnuteľnosti
Automobily	Záväzky z dodatočných úverov na nehnuteľnosti
Iné vozidlá (motocykle, člny atď.)	Prečerpanie účtu a kreditné karty
Cennosti (šperky, umelecké diela atď.)	Súkromné pôžičky
Podnikateľský majetok	Nezabezpečené spotrebiteľské úvery
Bežné účty	
Sporiace účty	
Podielové fondy	
Dlhopisy	
Verejne obchodované akcie	
Spravované účty a iné finančné investície	
Pôžičky poskytnuté iným domácnostiam	
Ostatné finančné aktíva	

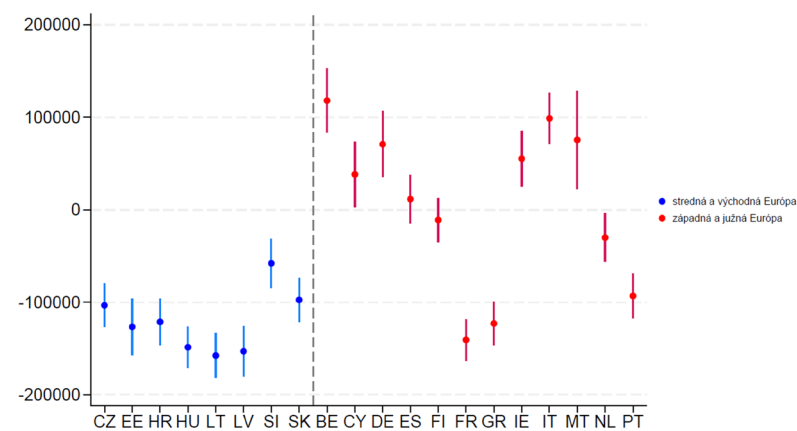
Prameň: vlastné spracovanie.

Čisté bohatstvo domácností je v tejto analýze definované ako rozdiel medzi celkovými aktívami a celkovými pasívami domácnosti (tabuľka 1). Medzi aktíva boli zaradené reálne aj finančné zložky majetku domácnosti. Reálne aktíva zahŕňajú najmä hlavnú nehnuteľnosť slúžiacu na bývanie, ostatné nehnuteľnosti, automobily, iné vozidlá a cennosti (napr. šperky či umelecké predmety). Finančné aktíva tvoria zostatky na bežných a sporiacich účtoch, investície do podielových fondov, dlhopisov, verejne obchodovaných akcií a ďalšie spravované finančné produkty. Okrem toho sa medzi aktíva zahŕňajú

aj hodnoty podnikateľského majetku, pôžičky poskytnuté iným domácnostiam a iné finančné aktíva.

Na druhej strane, pasíva reprezentujú všetky záväzky domácnosti. Medzi najvýznamnejšie patrí hypotéka na hlavnú nehnuteľnosť, záväzky súvisiace s úvermi na ďalšie nehnuteľnosti, ako aj dlhy z kreditných kariet, povoleného prečerpania, súkromných pôžičiek a nezabezpečených spotrebiteľských úverov. Čisté bohatstvo domácnosti tak predstavuje rozdiel medzi hodnotou všetkých aktív a celkovou výškou záväzkov (tabuľka 2).

Graf 1: Čisté bohatstvo v jednotlivých krajinách oproti referenčnej krajine - Rakúsko

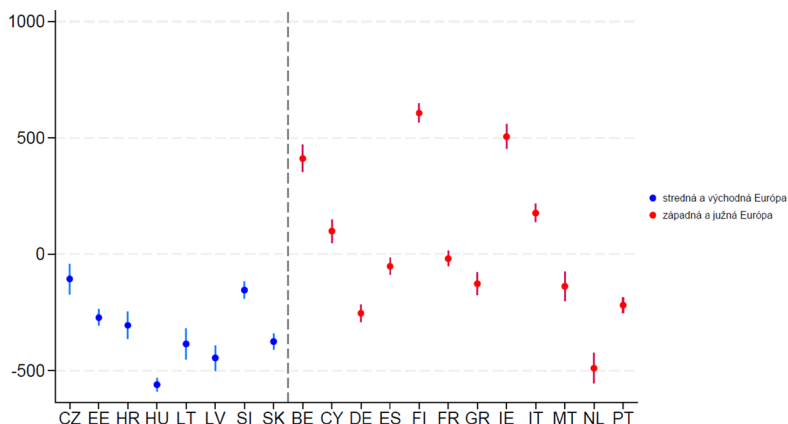
Prameň: HFCS (2021).

Krátkodobá spotreba je vyjadrená na mesačnej báze a zobrazuje výdavky vrátane potravín a služieb spojených s bývaním (energie, telefón, atď.), ale neobsahuje tovar dlhodobej spotreby (napr. autá, domáce spotrebiče), nájomné, splátky úverov, poistenie, rekonštrukciu, atď. Úspory odzrkadľujú aktuálny stav na sporiacich účtoch domácnosti.

Kontrast je zreteľný

Všetky krajiny strednej a

Graf 2: Krátkodobá spotreba v jednotlivých krajinách oproti referenčnej krajine - Rakúsko

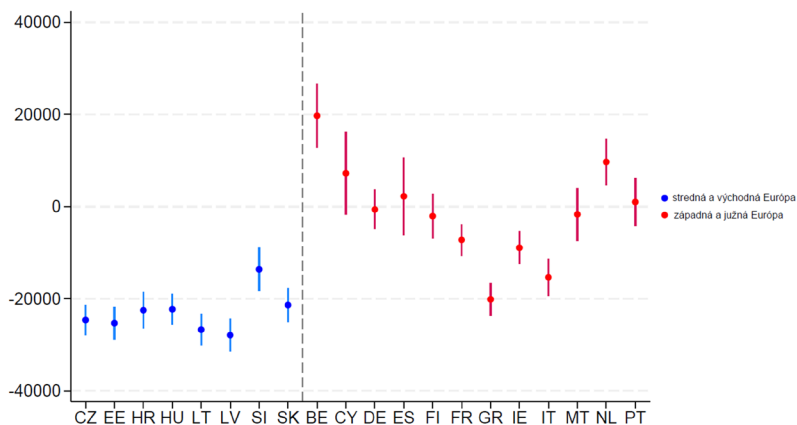
Prameň: HFCS (2021).

východnej Európy (modré body) vykazujú nižšie priemerné čisté bohatstvo ako referenčná krajina pre západnú a južnú Európu, často v mínuse viac než 100 000 eur.

Tento vizuálny kontrast podčiarkuje pretrvávajúce majetkové rozdiely medzi „starými“ a „novými“ členskými štátmi EÚ. Zatiaľ čo západné krajiny sa v bohatstve domácností pohybujú v pozitívnom pásme, CEE región zaostáva o celé desiatky až stovky tisíc eur – a práve tieto rozdiely ovplyvňujú nielen úspory, ale aj spotrebu a ekonomickú odolnosť domácností. Referenčná hodnota čistého bohatstva je 216 779 eur.

Všetky krajiny strednej a východnej Európy vykazujú nižšiu priemernú krátkodobú spotrebu, niektoré až o viac než 500 EUR (napr. Maďarsko a Litva). Vyššia mesačná spotreba v západných krajinách

Graf 3: Hodnotenie sporiacich účtov v jednotlivých krajinách oproti referenčnej krajine - Rakúsko

Prameň: HFCS (2021).

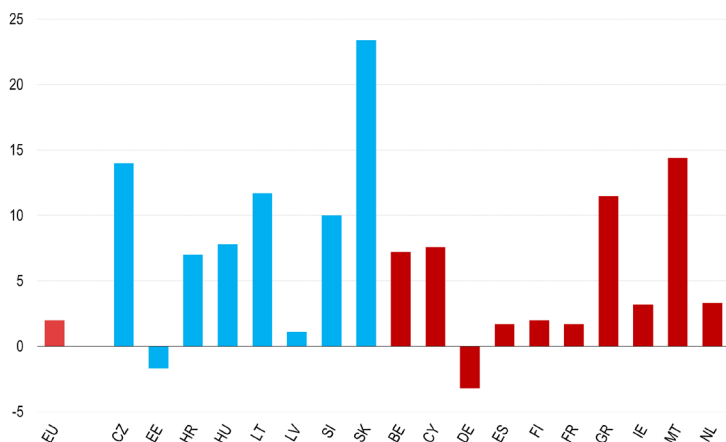
môže odrážať vyššie príjmy, ale aj rozdielne vzorce spotrebiteľského správania a vyššie životné náklady. Referenčná hodnota pre krátkodobú mesačnú spotrebu je na úrovni 1082 eur.

Opäť výrazné rozdiely medzi regiónmi sa dajú pozorovať aj pri úsporách – východoeurópske krajiny majú hlboko podpriemerné úspory (napr. Litva a Lotyšsko o viac než 30 000 EUR nižšie než Rakúsko). Výnimku tvorí Slovinsko, ktoré sa približuje západným krajinám. Nízka úroveň priemerných úspor v krajinách strednej a východnej Európy môže byť dôsledkom nižších príjmov, ale aj kultúrnych rozdielov v sporení, v nižšej dôvere vo finančný systém či v nižšej finančnej gramotnosti. Referenčná hodnota pre úspory dosahuje úroveň 31 511 eur. Tieto tri grafy spolu naznačujú konzistentné regionálne rozdiely – domácnosti v strednej a východnej Európe majú nižšie čisté bohatstvo, nižšiu krátkodobú spotrebu aj nižšie úspory v porovnaní so západnými a južnými krajinami.

Nižšie bohatstvo, spotreba či úspory v regióne strednej a východnej Európy vykresľujú negatívny obraz o tomto regióne. Záleží však od kontextu a od spôsobu merania týchto ukazovateľov. Ak sa pozrieme na porovnanie nerovnosti bohatstva, spotreby a úspor medzi CEE a západnou či južnou Európou, doteraz prezentované závery sa môžu zmeniť.

V ďalšej časti tejto analýzy prezentujeme údaje z Eurostatu. Grafy sú koncipované tak, že zobrazujú rozdiel medzi Giniho koeficientom v Rakúsku (v našej referenčnej krajine) a v ostatných skúmaných krajinách. Farebné rozlíšenie z predošlých grafov sme zachovali, avšak údaje za Taliansko (IT) a Portugalsko (PT) neboli dostupné. Hodnoty na nulovej horizontálnej

Graf 4: Nerovnosť v bohatstve v jednotlivých krajinách oproti referenčnej krajine - Rakúsko (Giniho koeficient okolo roku 2020)

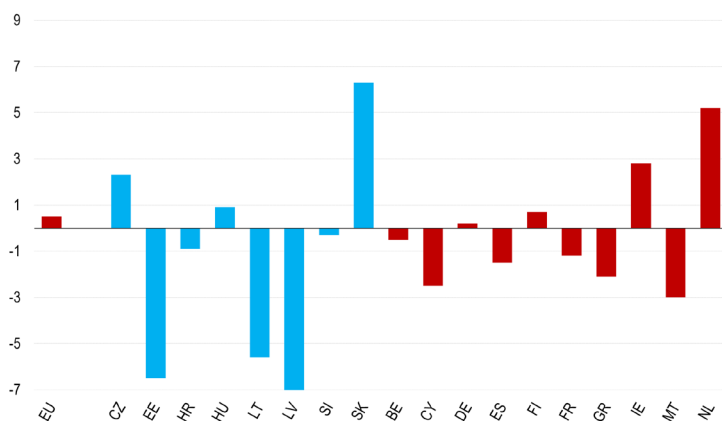

Prameň: Eurostat.

osi reprezentujú referenčnú krajinu, hodnoty nad nulou značia nižšiu hodnotu Giniho koeficientu (a teda menšiu nerovnosť), zatiaľ čo záporné hodnoty znamenajú vyššiu nerovnosť v bohatstve, spotrebe a úsporách v krajine. Prvý stĺpec v grafoch 4 až 6 reprezentuje priemerný Giniho koeficient za EÚ.

Z grafu 4 možno vyčítať zaujímavé regionálne rozdiely v rozdelení bohatstva. Slovensko patrí medzi krajiny s najnižšou mierou nerovnosti v bohatstve v porovnaní s Rakúskom, pričom jeho Giniho koeficient je výrazne nižší než referenčná hodnota. Podobne aj Česká republika dosahuje nižšiu mieru nerovnosti, čo môže súvisieť so silnou orientáciou domácností na vlastníctvo nehnuteľností, menším významom kapitálových príjmov a relatívne vyrovnaným prístupom k základným formám bohatstva.

Graf 5: Nerovnosť v spotrebe v jednotlivých krajinách oproti referenčnej krajine - Rakúsko (Giniho koeficient okolo roku 2020)

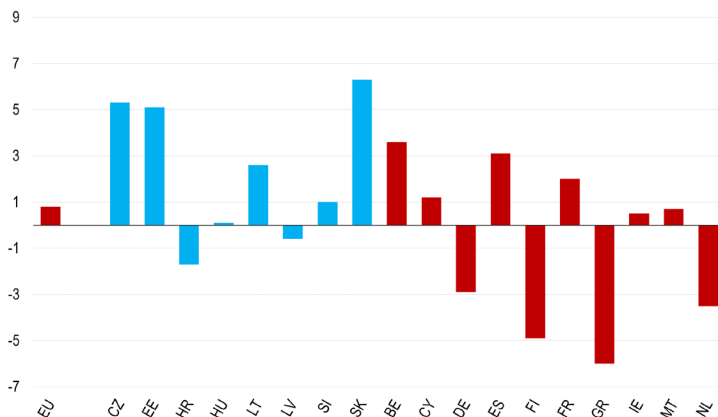
Prameň: Eurostat.

Naopak, v krajinách ako Nemecko hodnota Giniho koeficientu vyššia ako v Rakúsku, čo poukazuje na vyššiu koncentráciu bohatstva v rukách menšej časti populácie. V prípade Nemecka môže ísť o dôsledok historicky nízkej miery vlastníctva bývania a vysokého podielu finančných aktív, ktoré sú často koncentrované medzi majetnejšími domácnosťami. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že nerovnosť v bohatstve je v krajinách strednej a východnej Európy nižšia v porovnaní so západnou a južnou Európou.

Graf 5 ukazuje rozdiely v nerovnosti spotreby. Slovensko a Česko majú aj v tomto prípade výrazne nižšiu nerovnosť spotreby v porovnaní s Rakúskom. To môže odrážať relatívne konzistentné spotrebné správanie naprieč domácnosťami, bez výrazných rozdielov medzi jednotlivými sociálno-ekonomickými skupinami. Avšak je možné pozorovať väčšiu nerovnosť v spotrebe v pobaltských krajinách. Taktiež, v krajinách ako Malta, Cyprus či Grécko je spotreba rozdelená nerovnejšie než v Rakúsku. Tieto výsledky môžu naznačovať väčšie rozdiely v životnej úrovni a výdavkoch medzi jednotlivými domácnosťami v týchto krajinách.

Graf 6 sa zameriava na nerovnosť v úsporách. Aj tu vidíme, že Slovensko, Estónsko a Česká republika majú vyššiu rovnosť než Rakúsko, čo môže naznačovať, že domácnosti si v týchto krajinách odkladajú peniaze v pomerne podobnej miere. Vo všeobecnosti platí, že v nerovnosti úspor je na tom lepšie stredná a východná Európa. V krajinách ako Grécko, Fínsko, Holandsko a Nemecko je nerovnosť v úsporách výrazne vyššia. To znamená, že úspory sú koncentrované v rukách menšej časti obyvateľstva, zatiaľ čo veľká časť domácností si neodkladá takmer nič.

Graf 6: Nerovnosť v úsporách v jednotlivých krajinách oproti referenčnej krajine - Rakúsko (Giniho koeficient okolo roku 2020)

Prameň: Eurostat.

Kým priemerné hodnoty bohatstva, spotreby a úspor vykresľujú obraz zaostávania krajín CEE, pohľad na nerovnosť ukazuje často opačný trend. V mnohých krajinách strednej a východnej Európy je nerovnosť v rozdelení bohatstva, spotreby a úspor podstatne nižšia než v krajinách západnej Európy.

Táto analýza ukazuje, že nízke úrovne bohatstva,

spotreby či úspor v krajinách strednej a východnej Európy (CEE) môžu na prvý pohľad pôsobiť negatívne. Až pri detailnejšom pohľade cez prizmu nerovnosti sa objavuje komplexnejší obraz – napríklad nižšia nerovnosť môže naznačovať, že rozdiely medzi domácnosťami sú menšie. Zároveň to však nemusí nevyhnutne znamenať pozitívny vývoj – môže ísť aj o dôsledok toho, že si domácnosti v regióne vo všeobecnosti sporia veľmi málo.

Naše výsledky poukazujú na to, aké dôležité je pristupovať k dátam kriticky a vždy ich zasadzovať do širšieho kontextu. Bez tejto reflexie môžu byť závery skreslené alebo neúplné. V konečnom dôsledku nejde len o to, čo nám čísla hovoria, ale ako im rozumieme – a ako ich interpretujeme v súvislostiach, ktoré formujú reálne správanie domácností.

Aktivita finančných poradcov na úverovom trhu¹

Martin Cesnak
KBaMF, NHF, EUBA a NBS

Andrej Cupak
KBaMF, NHF, EUBA a NBS

Finanční poradcovia zohrávajú dôležitú úlohu pri rozhodovaní slovenských domácností o úveroch, pričom sa sústreďujú najmä na trh s úvermi na bývanie. V tomto článku analyzujeme rozdiely medzi úvermi sprostredkovanými finančnými poradcami a tými, ktoré boli poskytnuté priamo bankami, pričom vychádzame z detailných údajov o úveroch fyzickým osobám dostupných v Národnej banke Slovenska. Zisťujeme, že sprostredkované úvery sú spravidla objemovo vyššie, no majú dlhšie splatnosti. Poradcovia často pracujú s mladšími dlžníkmi s nižšími príjmami a úsporami, čo môže predstavovať finančné riziko najmä z krátkodobého hľadiska.

Rola a význam finančných poradcov na slovenskom úverovom trhu

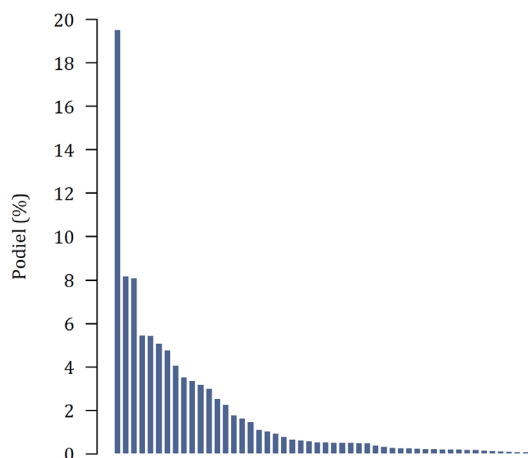
Finanční poradcovia pôsobia na Slovensku od vzniku samostatnej republiky v roku 1993. Ich služby sa postupne vyvíjali od jednoduchých sporiacich produktov až po poistenie, investície, dôchodkové sporenie a úvery. Práve na ich aktivitu na úverovom

trhu sa bližšie zameriavame s využitím podrobných údajov o úveroch fyzickým osobám dostupných v Národnej banke Slovenska (NBS), zahŕňajúcich takmer celé portfólio úverov poskytnutých na Slovensku. Tieto údaje obsahujú detailné informácie ohľadom úverových parametrov ako aj finančných, či socio-demografických charakteristík dlžníkov. Okrem toho obsahujú informáciu o tom, ktoré úvery boli poskytnuté priamo (bez sprostredkovania) cez banku, a ktoré boli sprostredkované finančnými poradcami. V tomto článku sa zameriavame na

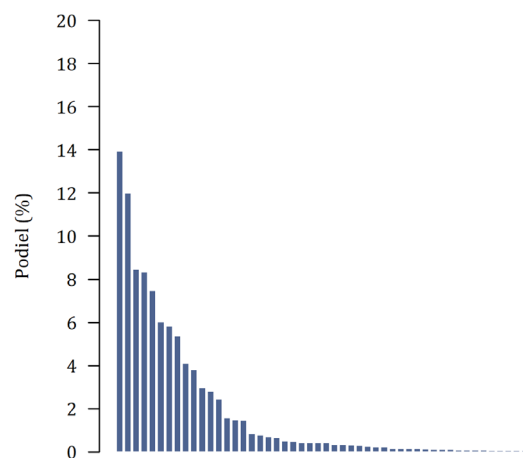
¹ Tento výstup bol podporený Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky v rámci grantu č. VEGA 1/0639/24 a Slovenskou agentúrou pre výskum a vývoj v rámci grantu č. APVV-23-0329.

Graf 1: Konkurenčné prostredie – trhové podiely sprostredkovateľských spoločností

a) Podľa počtu sprostredkovaných úverov

b) Podľa objemu sprostredkovaných úverov

Poznámky: Trhové podiely sú vypočítané za sledované časové obdobie 2015Q1 až 2024Q4. Graf zobrazuje iba prvých 50 spoločností s najvyšším trhovým podielom.

Prameň: Údaje o úveroch fyzickým osobám, NBS.

Tabuľka 1: Herfindahl-Hirschmanov index

	Úvery na bývanie	Spotrebiteľské úvery	Kreditné karty a prečerpania	Spolu
Počet úverov	731.26	2194.09	1747.06	713.15
Objem úverov	716.13	459.72	2024.99	702.05

Poznámky: Index je vypočítaný za sledované časové obdobie 2015Q1 až 2024Q4.

Prameň: Údaje o úveroch fyzickým osobám, NBS.

novoposkytnuté² úvery (úvery na bývanie, spotrebné úvery, kreditné karty a prečerpania) v období od 1. štvrťroka 2015 do 4. štvrťroka 2024 (2015Q1–2024Q4).

V súčasnosti na trhu s úvermi pôsobí viac než 400 spoločností, pričom trh je relatívne koncentrovaný – 10 najväčších spoločností zamestnáva 69 % všetkých finančných agentov. Tento fakt potvrdzuje aj Graf 1, znázorňujúci trhové podiely sprostredkovateľských spoločností podľa počtu (panel a) ako aj podľa objemu (panel b) sprostredkovaných úverov, zoradené od najvyššieho podielu po najnižší. Graf odhaľuje, že viac než 68 % úverov a viac než 75 % objemu úverov bolo v sledovanom období sprostredkovaných iba desiatimi spoločnosťami. Túto koncentráciu kvantifikujeme aj pomocou Herfindahl-Hirschmanov indexu (HHI)³

² Refinancujúce ako aj prerokované úvery v analýze nepoužívame.

³ HHI sa používa na meranie koncentrácie trhu, teda toho, ako veľmi je trh sústredený do rúk niekoľkých firiem. Je to štatistický ukazovateľ, ktorý sa vypočíta ako súčet druhých mocnín trhových podielov všetkých firiem na trhu. Zaužívané hranice koncentrácie sú: do 1500 = nízka koncentrácia, medzi 1500 a 2500 = stredná koncentrácia, nad 2500 = vysoká koncentrácia. Maximálna

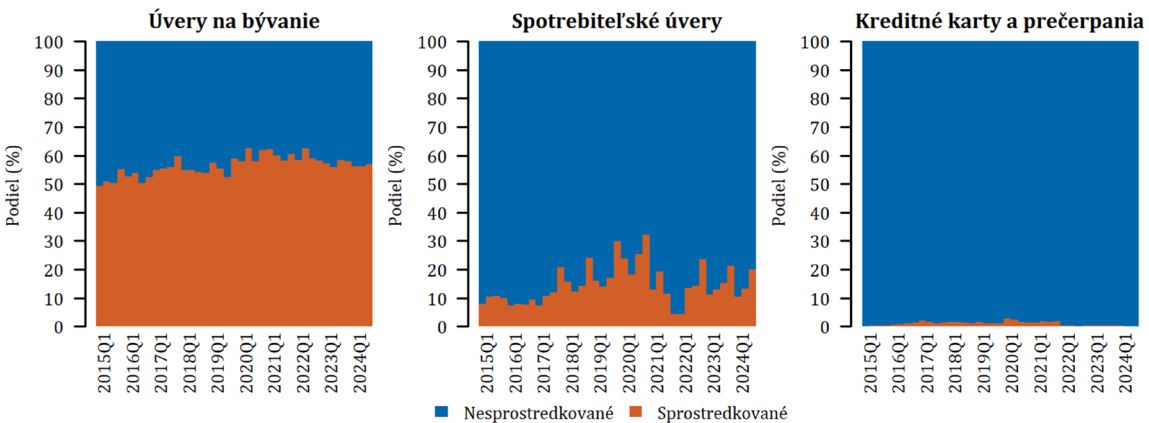
v Tabuľke 1. Zatiaľ čo trhy so spotrebiteľskými úvermi a kreditnými kartami vykazujú strednú mieru koncentrácie, na trhu s úvermi na bývanie prevláda zdravá konkurencia medzi sprostredkovateľskými spoločnosťami.

Silná konkurencia medzi finančnými sprostredkovateľmi na trhu s úvermi na bývanie môže súvisieť aj s tým, že práve na tento trh sa spoločnosti najviac sústreďujú (Graf 2). Od vzniku hypotekárneho trhu v rokoch 2003–2004 zohrávajú poradcovia čoraz významnejšiu úlohu pri sprostredkovaní úverov na bývanie – ich podiel vzrástol z 50 % v roku 2015 na 60 % v roku 2024. Národná banka Slovenska (NBS) však upozorňuje na možné riziká: aktivita sprostredkovateľov môže viesť k rastúcemu zadĺženiu domácností, tlaku na znižovanie úverových štandardov bánk a v konečnom dôsledku aj k zvýšeniu systémového rizika – aj napriek pozitívnym efektom pre spotrebiteľov⁴. Aktivita poradcov pri

hodnota je 10000, teda stav kedy celý trh ovláda jedna spoločnosť.

⁴ Viac informácií je dostupných v Správe o finančnej stabilite NBS z mája 2019.

Graf 2: Podiel sprostredkovaných úverov na celkovej novej produkcii

Poznámky: Graf zobrazuje vývoj podielu sprostredkovaných a nesprostredkovaných úverov v čase, naprieč rôznymi typmi úverových produktov.

Prameň: Údaje o úveroch fyzickým osobám, NBS.

ostatných úverových produktoch je pomerne nízka, pričom v prípade kreditných kariet a prečerpaní je v podstate zanedbateľná.

Úvery sprostredkované a nesprostredkované... sú odlišné?

Keďže finanční poradcovia pôsobia predovšetkým na trhu s úvermi na bývanie, v našej analýze sa ďalej zameriavame výhradne na tento segment. Skúmame rozdiely v štruktúre úverov medzi úvermi sprostredkovanými poradcami a tými, ktoré si klienti vybavili priamo cez banku. Graf 3 odhaľuje, že finanční poradcovia sprostredkujú úvery s vyšším objemom vo väčšej miere, a to nielen v nominálnych hodnotách (panel a), ale aj relatívne k príjmu dlžníka (panel b) alebo hodnote zabezpečenia (panel c). Toto zvýšené úverové riziko, zdá sa, vnímajú aj banky, ktoré na sprostredkované úvery častejšie uplatňujú vyššie úrokové sadzby (panel d). Zaujímavé však je, že ukazovateľ splátkového zaťaženia (DSTI) je medzi oboma skupinami porovnateľný (panel e). Tento

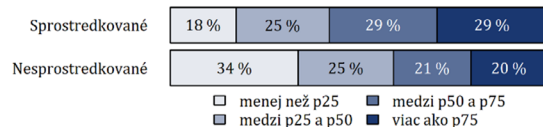
zdanlivý súlad je však výsledkom stratégie poradcov, ktorí často využívajú dlhšie splatnosti (panel f) na to, aby klientom zabezpečili vyššie úvery pri zachovaní podobnej mesačnej splátky.⁵

Graf 4 ukazuje, že finanční poradcovia sa zvyčajne zameriavajú na mladších dlžníkov, prípadne sú práve týmito mladými klientmi aktívne vyhľadávaní (panel e). Sice táto skupina dlžníkov môže byť spojená s lepšími vyhliadkami do budúcnosti v podobe potenciálneho rastu príjmov, avšak v čase poskytnutia úveru častejšie disponujú s nižšími príjmami (panel a) a s menším objemom úspor (panel c). Z dlhodobého hľadiska teda sprostredkované úvery mladším dlžníkom nemusia byť rizikovejšie, avšak aktuálne nižšie príjmy a obmedzené úspory týchto dlžníkov zvyšujú krátkodobé riziká – najmä ich schopnosť zvládnuť neočakávané výdavky, dočasné výpadky príjmu alebo iné finančné šoky v prvých rokoch splácania úveru. Pri ostatných sledovaných charakteristikách nepozorujeme medzi

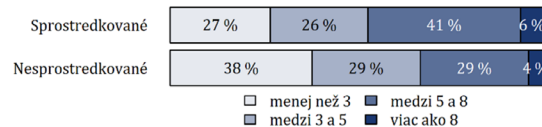
⁵ Bližšie informácie ohľadom ukazovateľov DSTI, DTI a LTV sú dostupné na stránke: <https://nbs.sk/financna-stabilita/nastroje-fs/>.

Graf 3: Štruktúra úverov na bývanie podľa úverových parametrov

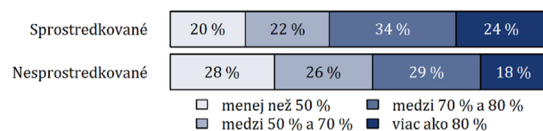
a) Objem

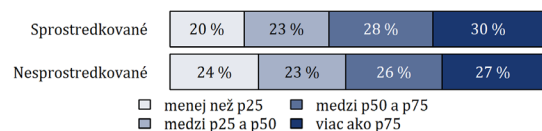
b) DTI

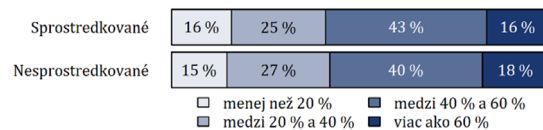
c) LTV

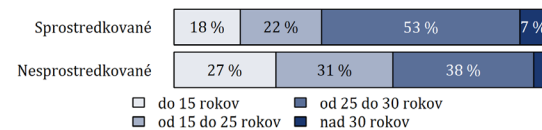
b) Úroková miera

e) DSTI

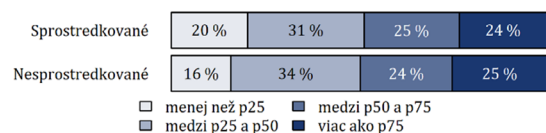
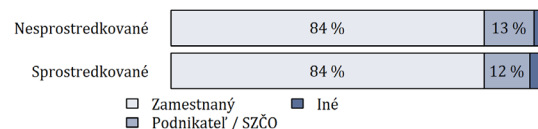
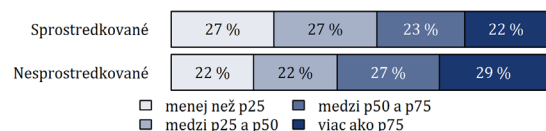
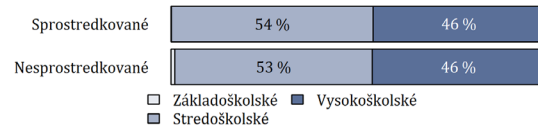
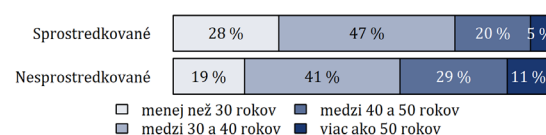
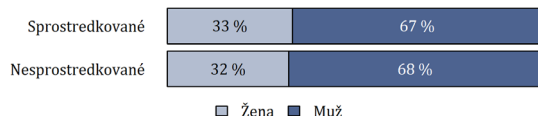

f) Maturita

Poznámky: Štruktúra úverov je vypočítaná za sledované časové obdobie 2015Q1 až 2024Q4. Pri premennej objem zahrňa kategória „menej než p25“ úvery nepresahujúce hranicu 25. percentilu objemu úveru v prislúchajúcom štvrtroku. Inak povedané, kategória zahrňa 25 % najnižších úverov. Následne kategória „medzi p25 a p50“ zahrňa úvery s objemom nachádzajúcim sa medzi 25. a 50. percentilom. Podobne, kategória „medzi p50 a p75“ sa vzťahuje na úvery v pásme medzi 50. a 75. percentilom a kategória „viac než p75“ predstavuje 25 % najvyšších úverov. Úvery sú zaradené do jednotlivých kategórií pre každý štvrtrok zvlášť, aby sme zohľadnili rastúci trend objemu úverov v našom pozorovanom súbore.

Prameň: Údaje o úveroch fyzickým osobám, NBS.

Graf 4: Štruktúra úverov na bývanie podľa finančných a socio-demografických charakteristík dlžníkov**a) Príjem****b) Zdroj príjmu****c) Finančné aktíva****d) Vzdelanie****e) Vek****f) Pohlavie**

Poznámky: Štruktúra úverov je vypočítaná za sledované časové obdobie 2015Q1 až 2024Q4. Pri premenných príjem a finančné aktíva zahŕňa kategória „menej než p25“ úvery poskytnuté dlžníkom, ktorých príjmy, prípadne úspory sa nachádzajú pod hranicou 25. percentilu v prislúchajúcom štvrťroku. Inak povedané, úvery poskytnuté 25 percentám najmenej zarábajúcich dlžníkov, prípadne tých s najnižšími úsporami. Následne kategória „medzi p25 a p50“ zahŕňa úvery poskytnuté dlžníkom, ktorých príjmy alebo úspory sa nachádzajú medzi 25. a 50. percentilom. Podobne, kategória „medzi p50 a p75“ sa vzťahuje na úvery poskytnuté dlžníkom v pásme medzi 50. a 75. percentilom a kategória „viac než p75“ predstavuje úvery poskytnuté 25 percentám najlepšie zarábajúcich dlžníkov alebo tých s najvyššími úsporami. Úvery sú zaradené do jednotlivých kategórií pre každý štvrťrok zvlášť, aby sme zohľadnili rastúci trend príjmov a úspor v našom pozorovanom súbore.

Prameň: Údaje o úveroch fyzickým osobám, NBS.

sprostredkovanými a nesprostredkovanými úvermi žiadny významný rozdiel.

Finanční poradcovia zohrávajú dôležitú úlohu na slovenskom úverovom trhu. Literatúra zdôrazňuje, že hoci môžu pomáhať klientom pri orientácii v zložitých finančných rozhodnutiach, ich odmeňovanie viazané na výšku sprostredkovaného produktu vytvára potenciál pre konflikty záujmov. Naše zistenia ukazujú, že slovenskí dlžníci sa výrazne spoliehajú na pomoc sprostredkovateľov najmä pri úveroch na bývanie, kde sa koncentruje aj najväčšia časť aktivity daných sprostredkovateľov. Trh finančných sprostredkovateľov je síce pomerne

pestrý, no zároveň do istej miery koncentrovaný. Sprostredkované úvery sa od priamo vybavených úverov cez banku líšia najmä vyšším objemom v nominálnej hodnote aj relatívne k príjmu či hodnote zabezpečenia. Dlhšie maturity úverov poradcom umožňujú sprostredkovať úvery s porovnateľnou splátkovou zaťaženosťou voči nesprostredkovaným úverom. Častými klientmi poradcov sú najmä mladší dlžníci s nižšími príjmami a obmedzenými úsporami. Aj keď dlhodobé riziká v tejto skupine nemusia byť nevyhnutne vyššie vďaka očakávanému rastu príjmov, krátkodobé finančné riziká ostávajú prítomné. V kombinácii s rizikovejšími parametrami sprostredkovaných úverov si aktivita poradcov zasluhuje naďalej zvýšenú pozornosť zo strany bánk aj regulátora.

Finančný blahobyť marginalizovaných skupín¹

Katarína Ilenčíková
KPOI, NHF, EUBA

Finančný blahobyť vo všeobecnosti predstavuje schopnosť udržania si požadovanej životnej úrovne dnes aj v budúcnosti spolu s dosiahnutím finančnej slobody. Jednotlivci s finančným blahobyťom môžu naplňovať svoje potreby a ciele v plnom rozsahu, cítia sa slobodne pri hospodárení s peniazmi a nemusia sa obmedzovať. Môžeme hovoriť o finančnom blahobyte v prípade marginalizovaných komún? Ako vnímajú svoju finančnú situáciu vzhľadom na ich možnosti?

Výskumy rozdeľujú finančný blahobyť na pozorovateľný a vnímaný. Pozorovateľný blahobyť predstavuje objektívne vyjadrenie finančnej situácie jednotlivca, teda napr. stav peňazí na jeho účte, stav majetku a záväzkov. Vnímaný finančný blahobyť môžeme označiť ako vyjadrenie spokojnosti so svojou finančnou situáciou, ide teda o subjektívne vyjadrenie pocitov jednotlivca ohľadom jeho finančnej situácie. Vo všeobecnosti vedecká literatúra hovorí o pozitívnom vplyve príjmu, bohatstva, vhodného finančného správania, finančnej gramotnosti na finančný blahobyť a na druhej strane o negatívnom vplyve dlhov. Silnejší vzťah príjmu a finančného blahobytu sa odráža v krajinách s nízkymi príjmami, resp. v marginalizovaných skupinách, v ktorých je predpokladom nižší príjem ako u majoritných domácností. Finančný blahobyť ďalej ovplyvňuje kvalitu vzťahov, zdravotný stav (mentálny aj fyzický) a v konečnom dôsledku celkový blahobyť. Firmy profitujú z finančného blahobytu svojich zamestnancov, ktorí sú produktívnejší. Finančné blahobytní jednotlivci si dokážu zabezpečiť požadovanú životnú úroveň aj do budúcnosti a nie sú odkázaní na príspevky zo štátneho rozpočtu, ale naopak prispievajú k ekonomickému rastu cez spotrebu a podporu podnikov v krajine. Marginalizované komunity predstavujú väčšiu záťaž pre sociálny systém krajiny prostredníctvom čerpania sociálnych dávok a rôznej formy finančnej a materiálnej podpory. Môžeme hovoriť o finančnom blahobyte marginalizovaných skupín? Ako vnímajú svoju finančnú situáciu?

V článku zanalyzujeme objektívnu a subjektívnu

stránku finančného blahobytu marginalizovanej komunity na Slovensku s využitím štatistického zisťovania MRK za roky 2018 a 2020. Išlo o špeciálne zisťovanie v rámci EU SILC zamerané na životné podmienky rómskej komunity na Slovensku, ktorá je na Slovensku výraznejšie zastúpená ako v iných krajinách Európskej únie.

Tabuľka 1: Charakteristika domácností v súbore

	2018	2020
Veková štruktúra		
do 35 rokov	32,5%	29,8%
od 35 do 45 rokov	23,1%	24,8%
od 45 do 55 rokov	20,2%	20,6%
od 55 do 65 rokov	14,4%	15,0%
od 65 do 75 rokov	8,5%	8,6%
nad 75 rokov	1,2%	1,2%
Pohlavie		
muž	61,4%	60,2%
žena	38,6%	39,8%
Ekonomický status		
zamestnaný	16,2%	23,9%
SZČO	0,5%	1,5%
dôchodok	19,8%	19,2%
nezamestnaný	39,3%	36,5%
ostatné	24,2%	18,9%
Vzdelanie		
základné	84,1%	80,7%
stredoškolské	15,6%	18,4%
vysokoškolské	0,3%	0,8%

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2018 a 2020

¹ Práca bola podporená Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky prostredníctvom grantov VEGA 1/0629/25 a APVV-23-0329.

Tabuľka 2: Podiel domácnosti v jednotlivých ukazovateľoch pozorovateľného finančného blahobytu

Podiel domácnosti v pozorovateľnom finančnom blahobyte (2018)				
Nedoplatky		Mali viackrát problém (1b)	Mali raz problém (2b)	Nemali problém/ netýka sa (3b)
	Hypotéky/ nájom	7,94	2,72	89,34
	Služby	16,82	10,06	73,12
	Iné úvery	13,79	4,84	81,36
		Nie (1b)	Áno (2b)	
Dovolenka mimo domu		95,49	4,51	
Schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom		88,47	11,53	

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2018.

Identifikácia marginalizovanej komunity

Na úvod prinášame úvodné informácie o postavení marginalizovanej komunity k lepšiemu pochopeniu špecifickosti skúmanej problematiky jej finančného blahobytu. Medzi primárne problémy, ktorým čelia aj dnes je nedostatok pracovných príležitostí, čo vedie k dlhodobej nezamestnanosti a exekúciám. Ďalšou rovinou sú zakorenené stereotypy, diskriminácia a predsudky v spoločnosti. Individuálnym problémom je nepochybne nízka vzdelanosť a chýbajúce návyky zotrvania vo vzdelávacom alebo pracovnom živote.

Údaje budú agregované na úrovni domácnosti a individuálne charakteristiky odrážajú údaje o referenčnej osobe, ktorá bola zodpovedná za vyplňanie dotazníka za danú domácnosť. Za rok 2018 išlo o 1 033 domácností a v roku 2020 o 1 279 domácností.

V tabuľke 1 vidíme percentuálne vyjadrenie počtu domácností podľa danej charakteristiky. Demografické zloženie v jednotlivých rokoch je pomerne rovnaké. V oboch zisťovaniach s rastom vekovej skupiny klesá podiel domácnosti, vo viac ako 60 % domácností bol referenčnou osobou muž. Najväčšie zastúpenie majú nezamestnané osoby (39,3 % za rok 2018 a 36,5 % za rok 2020), potom v roku 2018 nasledujú ostatné typy príjmov – študenti, osoby v domácnosti, na materskej alebo rodičovskej (24,2 %) a v roku 2020 zamestnané osoby (23,9 %).

Okolo 20 % bolo dôchodcov v oboch rokoch. Najmenšie zastúpenie mali samostatne zárobkovo činné osoby – SZČO tvoria – v roku 2018 len 0,5 % a v roku 2020 sa to zvýšilo na 1,5 %.

Finančný blahobyt marginalizovanej komunity

V analýze finančného blahobytu pokračujeme v rozdelení na pozorovateľný a vnímaný. Pozorovateľný finančný blahobyt je vytvorený zo súboru ukazovateľov. Na základe predchádzajúcej literatúry sme sa rozhodli

zostaviť pozorovateľný finančný blahobyt z týchto ukazovateľov: nedoplatky splátok hypoték alebo nájomného, nedoplatky za služby (kúrenie, elektrina, plyn), nedoplatky splátok iných pôžičiek, schopnosť raz ročne absolvovať dovolenku mimo domu a schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom. Tabuľky 2 a 3 zobrazujú percentuálne rozdelenie domácnosti v jednotlivých možných odpovediach ukazovateľov. Ku každej možnosti je v zátvorke uvedený počet bodov, ktorý bol priradený danej odpovedi pri zostavení pozorovateľného finančného blahobytu. Prostredníctvom rôznych kombinácií mohol vzniknúť interval celých čísel od 5 – najnižší finančný blahobyt po 13 – najvyšší finančný blahobyt. Pokiaľ domácnosť mala problém s uhrádzaním všetkých typov nedoplatkov získala 3 body, pokiaľ mala problém dovoliť si raz ročne dovolenku mimo dom získala 1 bod a rovnako ak nedokáže čeliť neočakávaným výdavkom získala 1 bod. Ak domácnosť nemala problém ani s jedným typom nedoplatkov, dokáže financovať dovolenku mimo domu a čeliť neočakávaným výdavkom získala spolu 13 bodov (3+3+3 za každú kategóriu nedoplatkov, 2 za dovolenku a 2 za neočakávané výdavky).

Väčšina domácnosti v oboch rokoch nemala závažný problém s nedoplatkami za hypotéky alebo nájom – problémových bolo okolo 10 % domácností. Situácia nie je prekvapivá, nakoľko len malé množstvo marginalizovaných domácností si dokáže vôbec

Tabuľka 3: Podiel domácnosti v jednotlivých ukazovateľoch pozorovateľného finančného blahobytu

Podiel domácnosti v pozorovateľnom finančnom blahobyte (2020)				
Nedoplatky		Mali viackrát problém (1b)	Mali raz problém (2b)	Nemali problém/ netýka sa (3b)
	Hypotéky/ nájom	7,15	2,39	90,45
	Služby	15,04	9,82	75,14
	Iné úvery	16,94	6,75	76,31
		Nie (1b)	Áno (2b)	
Dovolenka mimo domu		91,16	8,84	
Schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom		85,68	14,32	

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2020.

načerpať hypotéku a musí spĺňať rovnaké kritéria ako iní žiadatelia. S kategórie nedoplatkov bol najväčší problém pri službách – do 30 % domácností. Problém so splácaním iných úverov sa mierne zvýšil v roku 2020, čo môže byť následkom pandémie, ktorá zasiahla najmä príjmovú časť. Výrazne nedostatky vidíme ale v schopnosti financovania dovolenky mimo domu raz za rok – viac ako 95 % v roku 2018 a 91 % v roku 2020 si ju nemôžu dovoliť. Rovnako vysoký podiel domácností nedokáže čeliť neočakávaným výdavkom – v roku 2018 ide o 88 % a v roku 2020 o 86 %. Z výsledkov vyplýva, že marginalizovaná skupina väčšinou dokáže pokryť svoje bežné výdavkami bežnými príjmami, avšak nedokáže vytvárať rezervu na nečakané situácie alebo na voľný čas prostredníctvom dovolenky.

Vnímový finančný blahobyť bol zisťovaný priamo otázkou v zisťovaní: „Posúďte ako ste celkovo spokojný s finančnou situáciou Vašej domácnosti“. Odpovede boli zaznamenávané na Likertovej škále od 0 – najmenej spokojný po 10 – úplne spokojný. Pre vzájomnú porovnateľnosť sme sa rozhodli vytvorený pozorovateľný finančný blahobyť transponovať do intervalu hodnôt od 1 do 9.

Tabuľka 4 a tabuľka 5 zobrazujú priemerný finančný blahobyť podľa danej demografickej kategórie. Nízko zastúpené demografické kategórie (vek nad 75 rokov, SZČO a vysokoškolské vzdelanie) sme sa rozhodli odstrániť z analýzy, nakoľko môže byť značne skreslené nízkym počtom pozorovaní. S rastom veku klesá finančný blahobyť (pozorovateľný aj

vnímaný v oboch rokoch) až do hranice 55 rokov, potom opäť rastie. Muži majú vyšší finančný blahobyť ako ženy. Domácnosti so zamestnaneckým príjmom alebo dôchodkom majú vyšší finančný blahobyť ako nezamestnaní, študenti alebo osoby v domácnosti. S rastom vzdelanie sa zvyšuje aj finančný blahobyť.

V oboch obdobiach vidíme, že domácnosti hodnotili svoju finančnú situáciu negatívnejšie (za rok 2018 na úrovni 4,06, v roku 2020 na úrovni 4,60) ako bola pozorovaná na základe vybraných objektívnych ukazovateľov (za rok 2018 na úrovni 6,21 a v roku 2020 na úrovni 6,26).

Rozdielne vnímanie finančnej situácie oproti pozorovateľnému finančnému blahobytu môžeme identifikovať aj v grafoch percentuálneho rozdelenia počtu domácností na základe jednotlivých úrovní finančného blahobytu (Graf 1 a Graf 2). Výsledky deskriptívnej analýzy finančného blahobytu marginalizovanej komunity sa vo väčšine zhodujú s výsledkami majoritnej spoločnosti.

Výskumy finančného blahobytu hovoria, že muži majú vyšší finančný blahobyť, s rastom príjmu a vyšším vzdelaním rastie aj finančný blahobyť. Opačný výsledok ale pozorujeme pri vekovej štruktúre. Zatiaľ čo rastúci vek v majoritnej spoločnosti pozitívne koreluje so zvyšujúcim sa finančným blahobytom až po hranicu postproduktívneho veku, v marginalizovanej komunite je to naopak. Teória životného cyklu predpokladá priamoúmerný vzťah finančného blahobytu a zvyšujúceho sa veku až do dôchodkového obdobia, čo úzko súvisí s rastúcim príjmom, finančnou gramotnosťou, finančnou inklúziou, finančným statusom a finančnými ťažkosťami.

Výsledky v marginalizovanej skupine nie sú v súlade s teóriou životného cyklu v kontexte rastúceho finančného blahobytu, a to najmä z dôvodu chýbajúceho nárastu príjmu. Ako sme spomínali v úvode článku, jednotlivcom

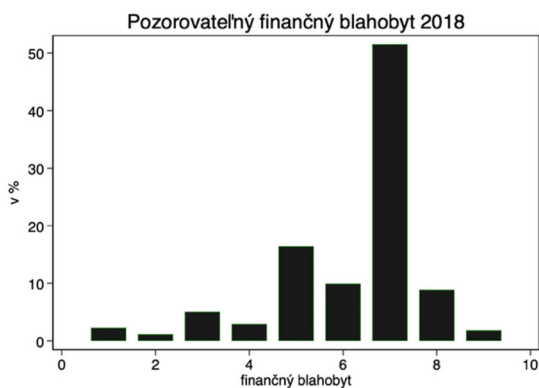
Tabuľka 4: Priemerný finančný blahobyť 2018

	2018	
	Pozorovateľný	Vnímaný
všetky domácnosti	6,21	4,06
Veková štruktúra		
do 35 rokov	6,34	4,32
od 35 do 45 rokov	6,10	3,89
od 45 do 55 rokov	6,00	3,79
od 55 do 65 rokov	6,26	3,82
od 65 do 75 rokov	6,45	4,20
nad 75 rokov	6,29	6,63
Pohlavie		
muž	6,43	4,27
žena	6,08	3,93
Ekonomický status		
zamestnaný	6,56	5,41
SZČO	7,20	5,81
dôchodok	6,31	4,25
nezamestnaný	6,12	3,50
ostatné	6,02	3,87
Vzdelanie		
základné	6,15	3,92
stredoškolské	6,54	4,71
vysokoškolské	7,88	7,03

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2018.

v marginalizovaných komunitách chýbajú pracovné príležitosti ako dôsledok nízkeho vzdelania, a teda aj chýbajúce možnosti kariérneho rastu a potenciálu na zvyšovanie príjmu v budúcnosti. Na začiatku produktívneho veku je ich finančný blahobyť na vyššej úrovni ako v neskoršom období, lebo im postačuje príjem. Avšak v neskoršom období,

Graf 1: Finančný blahobyť 2018

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2018.

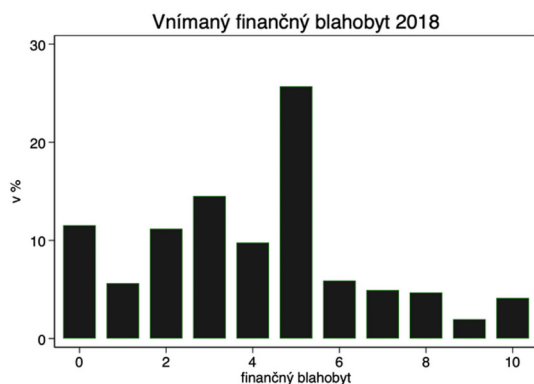
Tabuľka 5: Priemerný finančný blahobyť 2020

	2020	
	Pozorovateľný	Vnímaný
všetky domácnosti	6,26	4,60
Veková štruktúra		
do 35 rokov	6,33	4,85
od 35 do 45 rokov	6,28	4,43
od 45 do 55 rokov	6,01	4,32
od 55 do 65 rokov	6,38	4,62
od 65 do 75 rokov	6,40	4,75
nad 75 rokov	5,69	5,79
Pohlavie		
muž	6,46	4,97
žena	6,12	4,36
Ekonomický status		
zamestnaný	6,61	5,88
SZČO	7,38	6,24
dôchodok	6,26	4,63
nezamestnaný	6,12	3,82
ostatné	6,00	4,33
Vzdelanie		
základné	6,13	4,33
stredoškolské	6,76	5,68
vysokoškolské	7,79	6,31

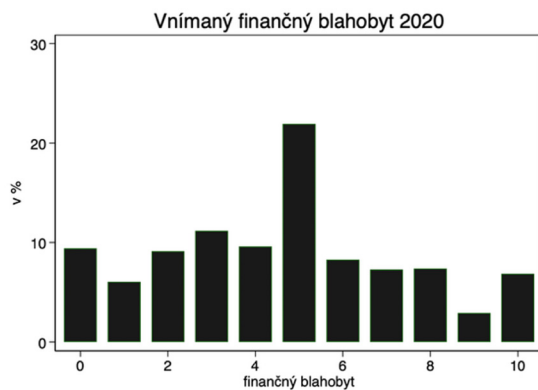
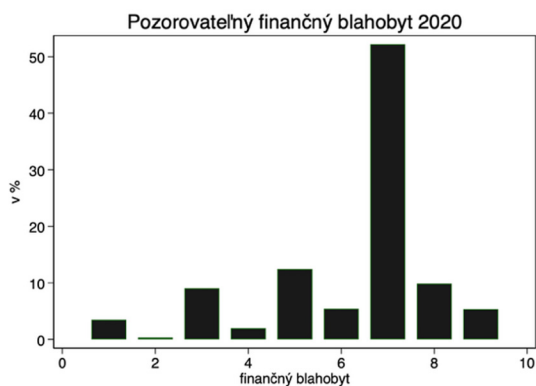
Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2020.

po založení rodiny a príchode detí im príjem nepostačuje a subjektívny aj objektívny finančný blahobyť klesá.

V závere by sme chceli poukázať na dôležitosť

Graf 2: Finančný blahobyt 2020

Prameň: vlastné spracovanie na základe dát MRK 2020.

oboch pohľadov na finančný blahobyt pri vytváraní efektívnych stratégií pre marginalizované komunity v oblasti zvyšovania ich finančného blahobytu. Objektívne ukazovatele finančného blahobytu odrážajúce vzťah príjmov, výdavkov, úspor a dlhu sú primárne regulované nastavenými politikami s cieľom zabezpečiť finančnú stabilitu. Avšak

subjektívny finančný blahobyt prináša odraz psychologického a behaviorálneho prežívania situácie jednotlivcov a nie je mu venovaná dostatočná pozornosť. Vnímaný finančný blahobyt častokrát ovplyvňuje vo väčšej miere mentálne zdravie a celkový blahobyt ako objektívne ukazovatele.

katedra
hospodárnej politiky

